

Mens en Wereld

4e jaargang, nummer 4 . 21 April 1949

MAANDBLAD VOOR BUITENKERKELIJKE . UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Duidelijke uitspraak

HET Humanistisch Verbond is geboren in een tijd van grote spanningen. Het groeit op in een land, dat het na de oorlog geestelijk en zedelijk en materieel moeilijk heeft, en in een wereld, die door tegenstellingen wordt gekenmerkt: Rusland—Amerika, de Oosterse volken en het Westen. Evenmin als onze kinderen krijgt het moderne humanisme in Nederland de gelegenheid rustig te groeien. Het maakt onmiddellijk een harde leerschool door. Daaruit zal ook wel iets goeds voortkomen. Zeker is, dat de vormen en tradities, die het eens zal bezitten, mede gemaakt worden door de eisen en moeilijke vragen van het heden.

Hoe staat het humanisme tegenover de oorlog, tegenover de vrijheidstrijd van de Oosterse volken, tegenover het communisme? Brandende vragen. Naar aanleiding van de laatste heeft onlangs het Humanistisch Verbond opnieuw zijn houding bepaald ten aanzien van alle politiek. Het heeft laten horen, wat het humanisme van welke politiek ook, eist. Want het humanisme is in deze vragen voor elke humanist het uitgangspunt en het richtsnoer. Het laat zich niet dwingen tot partij-keuze, niet naar links, niet naar rechts. Het schaart zich niet onvoorwaardelijk achter een der mogendheden van vandaag, achter een der volken van vandaag, achter een der stelsels van vandaag. Het is beginsel en wegwijzer voor de humanist, ook wanneer hij partij kiest als levend en verantwoordelijk mens, die midden in de wereld staat. Maar de humanist is altijd kiezer met verloop, met het verloop n.l. om, als zijn partij, zijn land, zijn werelddeel tegen zijn levensopvatting handelt, humanist te blijven in de eerste plaats. Want alleen dan kan een politiek van persoonlijke vrijheid en sociale rechtvaardigheid proberen zich te hoeden voor het menselijk tekort waardoor hij elk ogenblik wordt bedreigd.

*

DE vraag naar de verhouding tot het moderne politieke communisme is de aanleiding geweest. Wie meent, dat het Humanistisch Verbond daarom is gaan meedoen aan de domme ophitsing tegen het communisme, die zo menigmaal valt op te merken, die is een vreemdeling in het Verbond. Zo'n vreemdeling is even-

eens, wie meent, dat ook het Humanistisch Verbond de communisten wil isoleren, hen uit de geestelijke gemeenschap wil stoten. Het moderne politieke communisme is aanleiding geworden, omdat het voor de humanist een grote verleiding inhoudt. Het communisme immers stelt de eis, dat de sociale rechtvaardigheid verwerkelijkt moet worden. Dit is de eis van onze tijd, die de huidige maatschappij nog al te zeer beschaamt. Deze eis is het grote humanistische geluid van het communisme.

Maar het moderne politieke communisme is voor de humanist niet houdbaar, wanneer het als de kortste weg tot de verwerkelijking van de sociale rechtvaardigheid, vanzelfsprekend dwang, vervolging, terreur aanvaardt en aan de tegenstander zijn eerste menselijke rechten onthoudt. Het humanisme behoudt zich het recht van kritiek daarop voor, het heeft de plicht die kritiek te oefenen. Dat maakt juist het gesprek met de communisten gewenst en betekent geen stopzetting ervan. Iedere humanist is welkom in het Verbond, ongeacht zijn politieke lidmaatschap. Maar laat niemand menen, dat de politiek van welke partij ook met het humanisme volledig samenvalt! En laat ieder duidelijk uitspreken, dat ook zijn partij gehouden is de allereerste mensenrechten nu en vandaag, en concreet tegenover elke tegenstander, te eerbiedigen. Alleen dan kunnen wij vertrouwen in elkaar hebben en tezamen het Verbond tot bloei brengen.

*

IN deze tijd van partijchap en scherpe partijtegenstellingen moet het humanisme bereid zijn met zijn eis van vrijheid en gerechtigheid midden tussen de groepen in te gaan staan, zoals het altijd heeft gedaan en zal moeten blijven doen, wil het geen zinloos woord worden, geen lege huls. Het humanisme is een maanwoord aan allen, die in deze tijd strijden voor vrede, vrijheid en rechtvaardigheid. Een maanwoord om die strijd te strijden met het respect, verschuldigd aan de tegenstander, verschuldigd aan onszelf, uit naam van de menselijke waardigheid, die niet voor de toekomst gereserveerd dient te worden, maar hier en nu bestaat en hoog gehouden moet worden.

Dr. J. P. van Praag opent het congres

DE betekenis van dit congres wordt bepaald door onze positie. We kunnen ons de weelde niet meer veroorloven te praten terwille van het interessante debat alleen. Want inmiddels is het Verbond geworden tot een orgaan, dat iets betekent in onze samenleving. We zijn de periode van de kinderziekten nagenoeg voorbij. Ik zeg niet dat de moeilijkheden achter ons liggen, ze liggen veeleer voor ons. Maar het zijn de moeilijkheden van wie met een eigen persoonlijkheid in het leven komt te staan en zijn plaats moet gaan innemen. Ja, het humanisme is wat in Nederland. En dat betekent, dat we uit de beschutting treden van het nog bijna anonieme bestaan, waarin zelfs onze tekortkomingen met die vriendelijke welwillendheid werden beschouwd, waarmee men een baby pleegt te bezien.

Zeker, welwillendheid moet er zijn tussen de verschillende groepen van een samenleving, anders wordt die samenleving door strijd verscheurd. Maar thans gaat het er om door ons werk die waardering af te dwingen welke berust op het besef, dat hier een levende idee vorm krijgt, die zijn eigen bijdrage heeft te leveren tot het geestelijk bestaan van onze tijd. Teveel nog zijn er personen en instanties die niet begrijpen, wat de plaats is die het humanisme opeist, krachtens zijn roeping moet opeisen, in ons volk en in de wereld. Niet als een tweederangsfactor, maar als een levende kracht van geheel eigen waarde. Ik heb vertrouwen, dat men dit zal erkennen, ook daar waar men onze inzichten niet delen kan. Ware dit niet zo, dan zou dit immers onvermijdelijk strijd betekenen. Strijd, nu we aan niets meer behoefte hebben dan aan opbouw. Strijd, die het Verbond, zoals ik al eerder gezegd heb, wel betreuren, maar niet schuwen zou.

Niet „anti”

MEN moet mij niet verkeerd verstaan. Het Verbond is niet „anti” iets, maar voor iets. Voor het humanisme namelijk. Zo hebben wij het altijd gezegd, en zo is het ook. Maar dat wil geenszins zeggen, dat het niet met kracht stelling zou nemen tegen alles wat dit humanisme in zijn wezen bedreigt, en nog minder, dat het zich er ook maar een ogenblik bij zou kunnen neerleggen, dat men het de middelen zou onthouden die het nodig heeft om zijn belangrijke taak te vervullen, en waarop het aanspraak maakt als drager van één der belangrijkste en oudste culturele en levensbeschouwelijke tradities.

Het Verbond is een gemeenschap van allerlei humanisten, een centrum van velerlei humanisme. Want het is in strijd met het wezen daarvan om dogmatisch te wezen, om een speciale kijk op het humanisme als

de enig juiste te stellen. Maar — en dat mag hier dan op deze plaats worden gezegd — laat het Verbond dan ook inderdaad een gemeenschap zijn voor velerlei humanisten. Laat het in zijn eigen gemeenschapsleven iets verwerkelijken van die droom der menselijkheid, waarbij men, levend van uit de kern van zijn wezen, niet meer hangt aan uiterlijke vormen, maar tegelijk ook elk vormgevend element waarlijk tot zijn recht laat komen, niet uit slapheid en onverschilligheid, maar uit die diepe eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid, die de ware humanistische verdraagzaamheid is.

Eigen plaats

NOG steeds is het vele buitenkerkelijken niet duidelijk wat de eigenlijke plaats van het Verbond in ons volksleven is. Wel zijn er ook in deze richting belangrijke vorderingen gemaakt, maar nog altijd zijn er velen, die het Verbond zouden willen zien of als culturele organisatie of als een min of meer politieke beweging. Maar het is noch het één, noch het ander. Het wil zijn een levensbeschouwelijke gemeenschap die zowel aan het culturele als het politieke leven de ware bezieling en de diepere zin verleent.

Dat wil niet zeggen, dat het Verbond zich aan de culturele vorming niets gelegen laat liggen. Integendeel. Dat is veelal juist bij uitstek het middel om het gemeenschapsleven in het Verbond inhoud en kleur te geven. En ook is dit de weg, waarlangs velen eerst langzaam naderen tot de kern van het humanisme. Maar de ware betekenis van de culturele vorming in het Verbond is deze, dat het moet wijzen naar de laatste zin, die het humanisme aan het menselijk leven vermag te verlenen.

Ook over de politiek heeft het humanisme iets te zeggen. Het kiest onvoorwaardelijk de zijde van de persoonlijke vrijheid en de sociale gerechtigheid. En daarin heeft het een eigen taak. Zoals ik verleden jaar bij de opening van ons congres al zei: „Zal hij, die zich niet geworteld weet in een sterke levensovertuiging, de innerlijke kracht hebben om op de critieke momenten te weten, waar het waarlijk om gaat? Partijen kunnen dwalen en falen, maar ook als alle uiterlijke houvast wegvalt, zal de humanist dienen te weten waar hij staan moet”.

Onverbiddelijke ernst

DAAROM mag men van de humanist verwachten — vooral van hem die leiding geeft — dat hij er met onverbiddelijke ernst naar zal streven als humanist te spreken van uit de kern van de humanistische idee. Maar dat betekent voor de actuele politiek ook dikwijls, dat hij wel de principiële grondslag, maar niet de praktische oplossingen kan aangeven. Daarover zal iedere humanist naar zijn eigen geweten en met zijn eigen praktische inzichten voor zichzelf moeten oordelen als humanist.

Resolutie aangenomen op het congres

Het Congres van het Humanistisch Verbond gelet op de verontrustende tegenstellingen in de wereld, bijeen op 9 en 10 April 1949, voelt zich gedrongen het volgende uit te spreken:

Het Humanisme zal in het conflict der wereldmachten nimmer stelling kunnen nemen in de vorm van een onvoorwaardelijke aanvaarding van welke machtsformatie dan ook, maar stelt vanuit zijn beginselen aan iedere macht zedelijke eisen, zoals die van verdraagzaamheid, waarachtigheid, vrijheid en gerechtigheid, die zich geenszins beperken tot het persoonlijk leven, maar evenzeer van kracht zijn op politiek en maatschappelijk gebied.

Soms schijnt het echter of deze waarden, met name vrijheid en gerechtigheid, slechts ten koste van elkaar verwerkelijkt kunnen worden. Maar de gerechtigheid kan niet gediend worden met aantasting der vrijheid en de vrijheid niet met aantasting der gerechtigheid. Het Humanisme streeft naar de maatschappelijke verwezenlijking van vrijheid en gerechtigheid beide, die slechts tezamen aan de idee van de menselijke waardigheid politieke betekenis verlenen. Het waardeert de politieke vrijheid vooral als waarborg, dat het geldend recht zich bij voortduring zal kunnen aanpassen aan de zich ontwikkelende opvattingen omtrent hetgeen als recht behoort te gelden.

Deze kernidee van het Humanisme houdt in, dat bij het bepalen van onze houding tegenover andersdenkenden, en met name ook tegenover de politieke tegenstander, partijbelang en partijdiscipline ondergeschikt dienen te blijven aan de eerbiediging van de tegenstander in diens onvervreembare rechten als medemens, waarin zeker ligt opgesloten de onvoorwaardelijke afwijzing van iedere opzettelijke belemmering van de vrije meningsvorming door geestelijke of lichamelijke mishandeling of door opzettelijke bedreiging met geweld of dwang binnen de rechtsgemeenschap.

Het Humanisme kan niet ophouden aan elke samenleving in diepe ernst de eis te stellen van bestaanszekerheid en redelijke welvaart voor iedereen. Maar evenmin kan het onuitgesproken laten, dat daarmee de gelijkheid voor de wet, de rechtszekerheid en de mogelijkheid tot vrije discussie en organisatie onverbrekkelijk verbonden behoren te zijn.

Het Humanisme stelt allereerst aan de humanist, maar in principe aan ieder mens de eis, dat hij zijn houding op maatschappelijk gebied door deze beginselen laat bepalen, opdat ieder voor zijn deel althans bijdrage tot de handhaving van de waarden die men, ook niet tijdelijk, kan prijsgeven zonder zijn menselijkheid te verloochenen.

Oog in oog

door

P. C. J. REYNE

„Het licht komt nu uit het Noorden”, schreef een Duits criticus omstreeks 1895 en hij doelde daarmee op de invloed, die twee revolutionairen, de Zweedse schrijver August Strindberg (1849—1912) en de Noorse schilder en graficus Edvard Munch (1863—1944) toen in Duitsland begonnen te krijgen. Hun werk, dat zeker in die tijd meer te verdragen dan te genieten moest geven, greep op een ontwikkeling vooruit. Wat zich bij hen in verscheurdheid en vertwijfeling aankondigde, was de naderende cultuurcrisis der twintigste eeuw. Beiden werden gedreven door het ondraaglijk gevoel, dat het leven zinloos geworden is, doch terwijl Strindberg het beeld vertoont van de tragische hemelbestormer, aanklager en smekeling in enen, bepaalt Munch zich er toe in werk na werk het smartelijk beeld te geven van een ontluisterde en bedreigde mensheid. Hij is de eerste schilder, bij wie de levenselementen als volkomen twijfelachtig verschijnen en de schilderijen, die hij in twee reeksen samenvoegde tot de „Levensfries”, zijn hoofdwerk, zijn stuk voor stuk verbeeldingen van levensangst, doodsangst, vertwijfeling, schrik en onbenoembare dreiging.

Dat is het geval met de reeks van „de Dood”, maar evenzeer met die van „de Liefde”. Want de liefde wordt hier gezien als een blinde macht, die de mensen op elkander stoot in de zinneloze werveling van de levensdans („Levensdans”), ze kondigt zich aan door middel van onrust en angst („Jong Meisje”), als ze gaat, laat ze op de tong de smaak van as („As”) en in de meest volkomen overgave tekent ze de gezichten met de trekken van het lijden („Madonna”). Hier hebben we een schilderkunst, die de instincten, het onbewuste driftleven van de mens tot onderwerp heeft, de chaos in ons, die zich onttrekt aan rede en wil. Elk werk is de expressionistische uitbeelding van onbewuste angsten, dreigingen, verschrikkingen.

Expressionisme

Expressionistisch — de term dient nader toegelicht te worden. Dat we de dingen om ons heen anders zien, al naar gelang we verheugd of wanhopig zijn, anders gezegd: dat we onbewust onze stemmingen op de buitenwereld projecteren, is een bekend verschijnsel. Dat doet ook de kunstenaar, maar bij hem kan de projectie met zulk een hevigheid geschieden, dat de dingen die hij waarneemt in de typische gesteldheid van een bepaald ogenblik, hem de onmiddellijke uitdrukking lijken van de eigen gemoedstoestand. Hij heeft zich dan met hen vereenzelvigd en het is deze versmelting van ik en buitenwereld, die ten grondslag ligt aan alle expressionisme. Het meest eigenaardige kenmerk van deze uitingsvorm vloeit er onmiddellijk uit voort. Wanneer iemand in deze toestand van vereenzelving verkeert, dan kan het gebeuren dat een plotselinge angst, die zijn innerlijke wereld verstoort, hem tegelijkertijd de sensatie geeft, dat de buitenwereld zich op hevige wijze ontstelt. Gaat hij die nu uitbeelden, dan zullen er vormen voor de dag komen, die aanmerkelijk van de normale werkelijkheidsopvatting verschillen. Bij de expressionist verschijnen de deformaties

dus als het noodzakelijk teken van de versmelting; in hen brengt hij zijn eigen bewogenheid tot expressie.

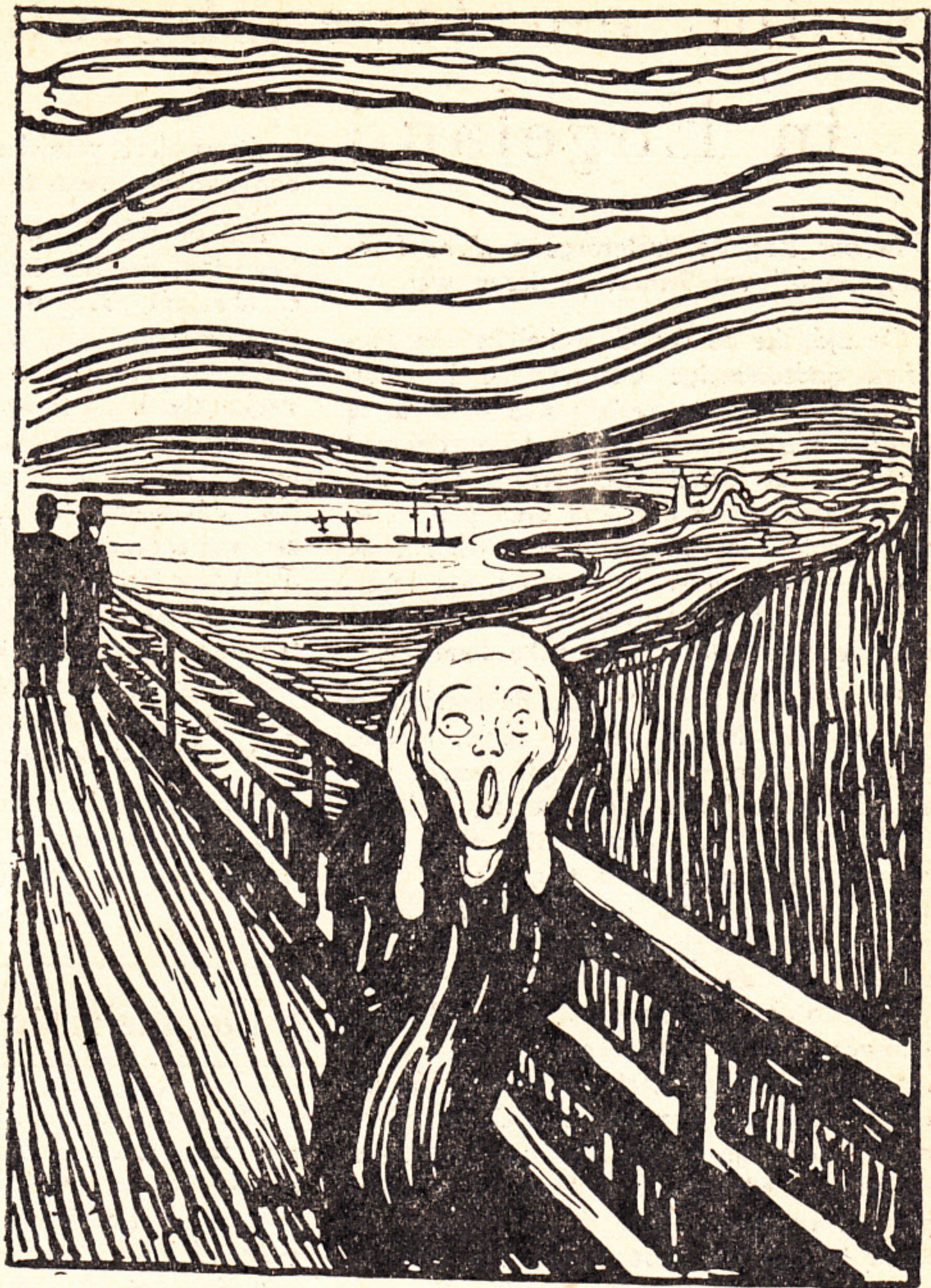
Munch's litho „De Schreeuw” is een uitstekend voorbeeld van de expressionistische opvatting. Dit blad berust op een werkelijke ervaring; in een van Munch's dagboeknotities lezen we: „Mijn vrienden gingen verder en ik stond weer alleen, sidderend van angst. Het was mij, als ging er een machtige, eindeloze schreeuw dwars door de Natuur.”

Maar ook voor de beschouwer die deze aantekening niet kent, is het mogelijk om te zien, dat hier een staat van vereenzelving gebeeld werd. De golvende beweging die het wezen op de voorgrond doorvaart, herhaalt zich in de gekwelde lijnen van heuvelslandschap en wolkenstrepen; van het hevig ontstelde schrikgezicht is het meer op de achtergrond de spookachtige echo. Mens en wereld zijn hier ten prooi aan een

nameloze angst, die zijn onmiddellijke uitdrukking vond in de fatale en beklemmende melodie der lijnen.

Bezinning

In een wilde bewogenheid lijkt deze litho neergeschreven, maar de meesterlijke compositie bewijst, dat hier de bezinning niet ontbrak. Hard stoot het hekwerk de diepte in en voert de blik van de beschouwer naar de twee figuurtjes links; de donkere verticalen rechts en de naar rechts gerichte beweging in de wolken zorgen voor het noodzakelijke tegenwicht. En wie dit werk even door de wimpers bekijkt, zal nog een andere kwaliteit ontdekken: de suggestie van licht in de middelste wolkenstreep en het meer daaronder. Juist door deze kwaliteiten van de vorm verschijnen hier de angst en de verschrikking toch nog als getransponeerd naar een gebied, waar ze hun vijandig karakter verloren blijken te hebben.

„De Schreeuw”

Litho van

EDVARD MUNCH

Radio en levensbeschouwing in Engeland

In ons Engelse zusterorgaan „The Literary Guide” van Maart j.l. lezen we:

De tijd, die de B.B.C. wekelijks aan specifiek godsdienstige uitzendingen besteedt, hoeft op het eerste gezicht niet opgevat te worden als een onredelijke toegeeflijkheid tegenover de christelijke kerken. Van een zendtijd van meer dan 250 uren per week, zijn er acht aan de godsdienst gewijd; in de Home Service naar verhouding iets meer. Maar zulk een vergelijking is volkomen misleidend en zelfs niet ter zake dienende.

Het grootste gedeelte van de zendtijd is aan muziek, drama, variété, sport, nieuws en andere onderwerpen gewijd, evenals van het christelijk leven het grootste deel gebruikt wordt voor broodwinning, eten, drinken en ontspanning. De tijd, die er voor uitoefening van de godsdienst overblijft, moet daarom beschouwd worden in verhouding tot die, besteed aan andere dan godsdienstige levensbeschouwelijke bespiegelingen; hierbij vergeleken, is het aandeel van de godsdienst sterk overdreven. In de programma's van een lukraak gekozen week was er geen tijd beschikbaar om het humanistische standpunt tot uitdrukking te brengen; de enige concessie in die richting bestond in een discussie tussen een christen en een niet-christen.

Dit is ook niet de hoofdzaak. Het is niet zo zeer de lengte van de tijd, die men voor godsdienstige onderwerpen vrijlaat als de regelmatige uitzendingen, gewijd aan de godsdienst en de enorme invloed van de godsdienst in de algemene programma's, waarop het aankomt. Buiten de geregelde dagelijkse dienst is er de ochtendzending „Lift up your Hearts” („Verheft uw harten”) met een dienst voor scholen eenmaal per week en, in het kinderuurtje op Woensdag, vijf minuten gebed.

Neutraal?

De B.B.C. is dus verre van neutraal, waar het de godsdienst betreft. De neutraliteit immers werd openlijk ontkend door sir William Haley, in zijn toespraak onlangs tot de Britse kerkenraad. Hij zeide: „Sommigen zullen misschien vragen of de B.B.C. neutraal is, waar het om kerkelijke waarden gaat. Natuurlijk is dit niet het geval. Er worden vele eisen aan de onpartijdigheid van die corporatie gesteld, maar deze eis hoort niet daarbij. Wij zijn burgers van een christelijk land en de B.B.C. baseert haar politiek op een positieve houding tegenover het christendom. Zij

probeert deze waarden te beveiligen en de aanvaarding ervan te bevorderen.”

Dat de B.B.C., dit geval stavend met de bewering, dat het een christelijk land blijft, er absoluut naast is, zal iedereen duidelijk zijn, die onpartijdig is. In naam is het land christelijk, maar zeker koesteren de meesten slechts ten hoogste oppervlakkige gevoelens van trouw aan het christendom. Een berekening, korte tijd geleden opgesteld, schat b.v., dat slechts vijftien pct. der bevolking een vaste binding aan een kerk van de een of andere secte heeft. Deze zelfde berekening toonde aan, dat vijftig pct. onverschillig tegenover godsdienst in ieder opzicht stond. De bewering dus, dat dit een Christelijk land is, is niet alleen spitsvondig bedacht, maar absoluut onjuist.

De politiek der verdraagzaamheid, die de B.B.C. verkondigde in 1947, is in de werkelijkheid niet in praktijk gebracht.

De mens in zijn wereld

Met veel lawaai en licht hebben de volken van het Noordatlantische gebied zich verbonden elkaar te helpen als zij worden aangevallen. Het oude systeem van een defensief verbond. Het enige nieuwe is de omvang van dit pact. Amerika is er bij en dit betekent, dat nu van tevoren vaststaat dat Amerika zal helpen met al zijn kracht en hulpmiddelen wanneer een der Noordatlantische landen tekort wordt gedaan. Het zal dus niet pas — zoals wij nu tweemaal hebben beleefd — in een gevorderd stadium zich met een oorlog gaan bemoeien.

Hoe voelt de mens zich wanneer hij rondkijkt in zijn wereld, waarin nu zoveel kracht en macht tot afweer in één bonk is gekristalliseerd? Veiliger dan voorheen? Verlost van oorlogsdreiging? Allermint! Zolang er tegenstellingen in de wereld zijn blijft die dreiging bestaan. De samenballing van kracht kan enerzijds een ontploffing helpen voorkomen, maar anderzijds heeft zij de tegenstelling juist verscherpt.

Het oude, heilloze systeem, hebben wij iemand horen zeggen. Zeker, oud is het systeem en de resultaten zijn maar al te bloedig en bekend. Maar we kunnen dat Noordatlantische pact ook zien als een nieuwe en naar het schijnt onvermijdelijke fase in een ontwikkeling naar een eindtoestand. Een eindtoestand waarin de mensen waarlijk mensen in de wereld zullen zijn en niet slechts mensen in een bepaald gebied van politieke en militaire krachten. De vele

Raadseltje

Uit het rapport van de Maastrichtse bibliotheekcommissie:

„Opmerkelijk is, dat na speciale predicates over slechte lectuur, waarbij meestal de naam Zola genoemd werd, er een opleving in de vraag naar zijn boeken viel waar te nemen.”

Wie of wat is er nu „slecht”? De boeken van Zola? Of het lezende publiek? Of misschien de „speciale predicates”?

Kent U nog iemand, die drie jaar lang f 100.— kan missen?

afzonderlijke krachten hebben zich niet in één klap kunnen samenvoegen tot één kristal dat de kosmos zal doorschitteren. Het bleef bij kleine, ruwe kristalletjes die hun schittering niet lang konden behouden en maar al te makkelijk konden verpulveren. De poging tot één groot kristal heeft nog steeds slechts een weinig verheffend resultaat gehad. Het was wellicht teveel ineens. De mens is nu eenmaal, behalve mens, ook nog dier, roofdier, met alle vernielende en vernietigende drijven, een roofdier eigen. Zolang die drijven niet in dat ene grote de hele mensenwereld omvattende kristal zijn vastgelegd, zal de mens in zijn wereld steeds een onbehaaglijke dreiging voelen.

Als het waar is, dat dit grote kristal in étappes kan worden bereikt, dan zijn we nu misschien een stuk verder gekomen. De tegenstelling heeft zich er scherper door afgetekend en de samensmelting van de twee kristallen zal veel kracht kosten. Kracht die kan bouwen; maar zo'n kracht kan ook vernietigen.

Wij schijnen een stap vooruit te zijn gekomen. Zo kan men het zien, aan welk van de twee kristallen men ook de voorkeur zou geven. Zo kan het de optimist zien. Maar hoe optimist ook, de mens zal in alle redelijkheid en zonder dat hij nu het ergste hoeft te verwachten uit dit optimisme volle tevredenheid nu nog slechts kunnen puren voor — laat ons maar schatten — zijn achterkleinkinderen. En de pessimist denkt aan de verschrikkingen die uit een samengaan van krachten kunnen voortvloeien.

Ss.

Nieuwe uitgave
van het Humanistisch Verbond:

„Denkers en Strijders”
door

M. G. WARFFEMIUS

Korte biografieën van een aantal grote humanisten, zoals Erasmus, Coornhert, Leo Polak e.a.

Prijs: Gebonden f 2,50.

Verkrijgbaar bij de Gemeenschappen en bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht. Postgiro 304960.

Geestelijke grondslag van Europese federatie.

Historisch bewustzijn en traditie brengen met zich mee dat gesproken wordt van Nederland als een christelijk land en van Europa als een christelijk werelddeel. Men bedoelt hiermee, dat het christendom deze streken gedurende 1900 à 2000 jaren min of meer diepgaand heeft beïnvloed. In deze zin zijn wij hier allen christenen.

Daaruit te willen afleiden dat heden, wanneer naar een principiële grondslag voor nationale en internationale samenwerking wordt gezocht, het christendom alleen in aanmerking komt, is onjuist. Het betekent niet alleen een ontkenning van de invloed van de nog oudere humanistische traditie maar is ook een verkeerde voorstelling van de geestelijke toestand in Europa. Toch maken bepaalde kringen, ook in Nederland, zich telkens opnieuw schuldig aan deze fout, hetgeen dan gepaard gaat met een kenschetsing van het humanisme en zijn verhouding tot het christendom, die door de humanist even onwaar en pijnlijk wordt gevoeld als een scheve voorstelling van het christendom het een christen doet. Zo stond onlangs te lezen in het dagblad *Trouw*, in een beschouwing over de geestelijke grondslag van een federatief Europa:

Wat de culturele eenheid betreft, is het nog, precies als in de Middeleeuwen, alleen het Christendom, dat het wezen daarvan moet en kan zijn. Ondanks de ver voortgeschreden verwereldlijking kan en moet gezegd worden dat het enige dat West-Europa tot een geheel maakt het Christendom is. Niet Christendom en humanisme. Maar het Christendom alleen. Want wat het humanisme in Europa bruikbaar maakt, dat is de remmende en zuiverende kracht van het Christendom. Waar dit laatste faalt, breekt het humanisme los in louter destructie, hetzij het nationaal-socialistische nihilisme, hetzij het materialistische communisme, hetzij het westerse existentialisme in den geest van Sartre.

Vrijzinnig oordeel over het humanisme

Voorafgaande aan een openbaar debat, is in Enschede onlangs een kleine discussie gevoerd, namens de Gemeenschap, door de voorzitter, in het weekblad van de Ned. Herv. gemeente. Onderwerp: het Humanistisch Verbond, ingeleid door twee artikelen van ds. P. Smits, vrijzinnig predikant aldaar. Deze schrijver betreurt de oprichting en werkzaamheid van het H.V., omdat christendom en humanisme niet zonder elkaar kunnen, volgens hem, en omdat een zelfstandig, buitenkerkelijk humanisme een symptoom is van het hedendaagse geestelijke verval. Ds. S. meent eveneens, dat kerk en christendom schade lijden door een dergelijke verzelfstandiging van het humanisme. Zijn ideaal is een Christelijk humanisme of wellicht liever nog een humanistisch Christendom.

Hiermee werpt ds. S. een ernstige vraag op, waaraan geen serieus levend humanist voorbij pleegt te gaan. Wie zich Christen, wie zich Christen-humanist, wie zich humanist noemt, hij gebruikt een oud woord voor een diepe, oude geestelijke werkelijkheid, de grond van ons bestaan. Hij raakt daarmee de wortels van eigen innerlijk en aller culturele leven, wortels zo vervlochten, in hun loop dikwijls zo onnaspeurlijk, dat menig geheim verborgen blijft. Maar hij noemt daarmee ook een voor hem grote en levenwekkende waarheid, waarin hij gelooft en die hij erkent.

Waarheid

Maar de waarheid is niet voor allen dezelfde. Dat is de moeilijk te aanvaarden werkelijkheid. Ons geloof maakt dat van anderen tot ongeloof, ons geestelijk leven dat van andere tot geesteloosheid. Waar wij naar de diepte afsteken, blijven de anderen oppervlakkig. En zodoende ontkennen wij nieuwe mogelijkheden, nieuwe ontwikkelingen. Was voor de roomskatholiek van de 16e eeuw de hervorming niet het bewijs van het zedelijk bederf, het geestelijk verval der mensen en van die tijd? De individuele protestant mocht nog zo respectabel zijn: het protestantisme had een band doorgesneden, zonder welke men, ondanks alle goede bedoelingen, geestelijk moest ondergaan.

Dit bewijst ons hoe voorzichtig wij moeten zijn met het geestelijk leven van anderen en geestelijke andere stromingen tot symptomen van verval te verklaren. Ds. S. is

Wat het humanisme voor het christendom heeft betekend en welk een zelfstandige constructieve kracht het in zich draagt, daaraan komt de redactie van dit Nederlandse dagblad blijkbaar niet toe.

aan dit gevaar niet ontkomen, terwijl hij in prof. Kraemer toch zo'n goed voorbeeld had hoe men het kan vermijden. Principiële afwijzing brengt nog niet mee, dat men de ander in zijn geloof miskent. Het is een pijnlijke geschiedenis ook bij Ds. P. weer te lezen hoe datgene, wat de humanist het hoogste is, dat, waarin en waarvoor en waar naar toe hij leeft, in banale bewoordingen en grof ontoereikende termen wordt gekenschetst. Het is in deze tijd soms of de platvloersheid, die vroeger (en ook nu nog wel) de kritiek op kerk en godsdienst kenmerkte herleeft in de kritiek van kerkelijke zijde op het humanisme. In alle onwetendheid en zonder kwade bedoelingen worden er over het humanisme dingen gedebuteerd, die telkens verraden, hoe ver wij van elkaar afstaan. Wie een gesprek wil beginnen — en dat wil ds. S. — zal in dit opzicht minder argeloos kwetsend moeten zijn. Hij zal een houding moeten opgeven, die hij evenmin tegenover het Christendom aangenomen wenst te zien.

Geloofs-spanning

Dat betekent: ophouden het humanisme anti-kerkelijk, anti-Christelijk te noemen, zoals ds. S. doet. Natuurlijk stelt de humanist zijn waarheid tegenover die van het Christendom, en ontkent hij de geestelijke, de geloofs-spanning niet die er tussen beide bestaat. Maar ds. S. weet héél goed dat anti-kerkelijk, anti-Christelijk voor iedereen in de eerste plaats wil zeggen: het bestrijden, het aanvallen van kerk en godsdienst, propaganda in woord en geschrift tegen beide, het openlijk ondermijnen van hun gezag en dat van de gezagdragers. Iedereen weet, dat het Humanistisch Verbond zich daarmee geen dag en geen uur heeft bezig gehouden.

Dat betekent: ophouden met eenzijdig verband leggen tussen het moderne nihilisme en een leég geworden, dor humanisme, zoals ds. S. doet. Wie de wereld kent en oprecht is, voegt er het verband met een leég geworden, dor Christendom bij!

Dat betekent: ophouden met de voorstelling van het humanisme als de rationalistische intellectuele bagage uit de 18e en 19e eeuw. Iedere humanist zou zich schamen, wanneer hij het Christendom de bijgelovige, fanatieke bagage der duistere middeleeuwen hoorde noemen. Wat baten deze grove woorden in een goedbedoeld gesprek?

Dat betekent tenslotte: ophouden met de ontkenning van het religieuze aspect van het humanisme en van het humanisme als een geloof.

B. C.

De keiharde muur

„Het zal m.i. niet mogelijk zijn de Kerken er van te overtuigen, dat haar pastoraal-geestelijk werk op één lijn moet worden gesteld met het werk van het Humanistisch Verbond. Dit zou in strijd zijn met haar evangelische roeping”.

Aldus het anti-revolutionaire Eerste-Kamerlid Schippers, naar aanleiding van het overleg dat minister In 't Veld aan het plegen is over de geestelijke verzorging in de wederopbouwkampen.

Het was het enige punt dat wat levendigheid bracht in een, onder ons gezegd, nogal saai debat. Het ging over de begroting van wederopbouw en volkshuisvesting. Voor huizen zijn muren nodig. Maar zo'n keiharde muur als er door de heer Schipper werd opgebouwd, zien wij toch maar liever niet, zelfs als er over wederopbouw wordt gesproken. Het is een muur rondom het geestelijke werk.

Hoe komen we er doorheen? Een ander Eerste-Kamerlid, de socialist Woudenberg, heeft met zijn volle gewicht — en dat is niet gering — getracht die muur te rammen. Vooraf zagen wij hem staan praten met de V.V.D.-man Wendelaar, en wij durven er ons hoofd om te verwedden, dat zij het ditmaal roerend met elkaar eens waren.

De argumenten liggen voor ons voor het opscheppen. Het mooiste argument heeft evenwel minister In 't Veld gebruikt. Hij betreurde het, dat deze kwestie was aangevoerd, hangende het overleg. Daarom willen wij er ook maar met enige terughoudendheid overschrijven. Maar dat ene prachtagument van de minister kunnen wij onze lezers niet onthouden.

Hij zei dan, dat hij voor het standpunt van de Kerk begrip had, „al deel ik het niet en al meen ik, dat de overheid hier anders tegenover behoort te staan”. De overheid moet er anders tegenover staan dan de Kerk zelf. Inderdaad. Dan pas zal vrijheid van meningsuiting en van overtuiging gewaarborgd zijn.

De Kerk kan menen wat zij wil. Zo is het ook met het Humanistisch Verbond. De overheid hoort ruimte voor beide te geven en niet één bepaalde leer als de levensbeschouwelijke waarheid te beschouwen. In hoeverre Kerk en Humanistisch Verbond ten opzichte van elkaar verdraagzaam zijn, is een kwestie apart. Van het humanisme is de verdraagzaamheid een der wezenskenmerken; van de Kerk niet.

„Het Humanisme is een van het normale afwijkende levensbeschouwing, omdat het geen rekening houdt met God, op Wie alles, wat er in deze wereld gebeurt, betrokken is.”

Aldus schrijft de heer H. P. van Sinderen te Leeuwarden in het weekblad De Chr. Hist. Nederlander (niet te verwarren met het c.h. dagblad De Nederlander, dat kort geleden ter ziele is gegaan).

Alweer zo'n uitlating die van opmerkelijke opvattingen getuigt. Ten eerste de opvatting dat iets goed is, omdat het normaal is, d.w.z. omdat het meestal gebeurt. De meeste mensen houden wél rekening met God — de statistiek laten wij nu maar even voor rekening van de heer Van Sinderen —, het is dus normaal dit te doen en dus is het abnormaal anders te doen. En abnormaal is in het betoog van de heer Van Sinderen ongeveer hetzelfde als verwerpelijk.

Hiermee hangt nauw samen het verschijnsel, dat het Christendom per se onverdraagzaam is. Dit maakt juist, dat het „abnormale” verwerpelijk is. Het is voor het Christendom nu eenmaal onmogelijk een andere levensbeschouwing als gelijkwaardig te beschouwen.

Het artikel van de heer Van Sinderen ging over de thuisfronten. Hij schrijft o.m. „In een zaak, waarin het ganse vaderland één is, gaat Humanitas nu weer een splitsing brengen. Waarom kon het niet als tot nu toe? De Band Nederland—Indonesië is toch een organisatie, alle Nederlanders omvattend, onverschillig welke godsdienst of politiek zij belijden? En moet gij, socialisten, daarin nu een splitsing brengen, waarmee gij de antithese weer verder doortrekt?”

Daar denkt de heer Van Sinderen de humanisten tuk te hebben! Ons, confessionelen, zo redeneert hij, is van de linkerkant altijd het verwijt gemaakt, dat wij splitsingen veroorzaken; en nu doet gij, socialisten precies hetzelfde.

Wanhopig misverstand

Wanhopig misverstand! Maar het uitgangspunt van de heer Van Sinderen is dan ook gruwelijk er naast. Hij vergeet — neen, hij wenst, ten onrechte, niet te erkennen — dat de humanisten ook de geestelijke belangen van de militairen willen verzorgen. De humanisten willen dit doen op dezelfde voet als het r.k. thuisfront en het protestants-interkerkelijk thuisfront. Humanistische geestelijke zorg kan nu eenmaal niet gegeven worden door een algemene of — zo men wil — neutrale organisatie. En op het geestelijke terrein geldt het politieke begrip antithese uiteraard niet.

Dat de heer Van Sinderen nu ook nog een andere fout maakt, is al even betreurenswaardig. Hij stelt n.l., zoals hierboven bleek, humanisten en socialisten gelijk. Hij vergeet of weet niet, dat een humanist niet per sé

socialist hoeft te zijn. Het omgekeerde is evenzeer waar.

Wij mogen geen boos opzet bij de heer Van Sinderen aannemen. Wij moeten verder erkennen, dat zijn levensbeschouwing nu eenmaal een zekere onverdraagzaamheid meebrengt. Maar wij mogen wel van hem vergen, dat hij weet waarover hij schrijft. Dat hij niet op de hoogte was, blijkt uit zijn artikel duidelijk. Hij heeft de zaken niét of onvoldoende onderzocht. Op zijn minst moeten we hier spreken van nalatigheid.

Tolerantie

Is het niet wat veel gezegd: het Christendom is onverdraagzaam? Het klinkt als een beschuldiging. En beschuldigen is nu eenmaal niet prettig.

Wij bevinden ons echter in gezelschap van iemand, die in christelijke kringen als gezaghebbend mag gelden, n.l. ds J. W. de Jager, veldprediker, eindredacteur van *Reveille*, veertiendaags tijdschrift ten behoeve van de Nederlandse protestantse militairen. Deze predikant doet het Humanistisch Verbond de eer aan, van een artikelenreeks, getiteld: „Humanistische inzichten en stromingen”. Het is natuurlijk zijn bedoeling de militairen aan het verstand te brengen, dat zij vooral geen humanist moeten worden of blijven.

Het spreekt wel bijna vanzelf, dat ds De Jager allerminst uitsluitend vriendelijkheden over ons Verbond en over het humanisme neerschrijft. Maar hij is toch heel wat objectiever dan de heer Van Sinderen voornoemd. Het is een stukje uitgebalanceerde journalistiek hetgeen bijv. blijkt uit de illustraties. Zo staat er bij het tweede artikel van de reeks een plaatje van de Nieuwe Kerk in Amsterdam met het bijschrift: „Als het Humanisme ons Christenvolk in z'n greep krijgt, is deze gewijde ruimte geen plaats meer voor de belijdenis van onze hemelse Vader in Jezus Christus, maar alleen voor de belijdenis van de mens, die zichzelf op de troon gezet heeft”. Dit klinkt weinig vriendelijk, zal men zeggen. Maar bij het vierde artikel staat een plaatje van het buurhuis van de Nieuwe Kerk: „Het Koninklijk Paleis op de Dam, oorspronkelijk gebouwd als stadhuis, is een der schoonste monumenten, die de Renaissance en het Humanisme aan het Nederlandse volk hebben geschonken”. Zo is dus het evenwicht hersteld.

Als wij een aanmerking mogen maken op de niet onverdienstelijke artikelenreeks, is het wel deze: wij kunnen het niet helemaal waarderen, dat ds De Jager enkele malen wijst op het heidendom van de edelgermanen. Dat komt ervan, zo is ongeveer de strekking van zijn betoog, als de mens zich ten troon verheft.

Hiermee suggereert hij, naar wij willen aannemen niet met opzet, maar hij doet het — dat het humanisme, ook ons humanisme, tot verwerpelijke stelsels als die van wijlen het Derde Rijk leiden. De resolutie, die op

ons congres is aangenomen, wijst wel in een geheel andere richting. Ds De Jager moge voorts bedenken, dat het nu niet bepaald humanistische landen waren, waar het totalitarisme de overhand kon krijgen. Hij moge voorts bedenken, dat er ook vóór en buiten het christendom democratie mogelijk was, hetgeen het oude Griekenland ons zo goed leert.

En nu de kwestie van de verdraagzaamheid. Ds De Jager citeert uit een van onze brochures:

„Het Verbond meent, dat een eerlijke godsdienstige overtuiging op zichzelf geen geestelijk gevaar is, ook al kan men het er niet mee eens zijn. Het heeft ook geen behoefte anderen hun godsdienstige levensbeschouwing te ontnemen, zolang ze zelve niet tot het inzicht gerijpt zijn, dat er een hogere waarheid is dan de hunne”.

En hij geeft daar de volgende commentaar op:

„Men hoort het: de humanisten, die nogal eens wijzen op hun bescheidenheid en deemoed, als het gaat om het kennen der waarheid, beschouwen het Christelijk geloof als een overwonnen, achterlijk standpunt, waarover men zich niet al te druk behoeft te maken!

Onze mening

Daartegenover is het onze mening, dat het iedere diep-gewortelde levensovertuiging krachtens haar wezen eigen moet zijn om onverdraagzaam te zijn. Elk waarachtig beginsel sluit relativisme inzake principes uit. De bliksem is niet verdraagzaam. En het vuur is niet verdraagzaam. En het Christelijk geloof moet zeggen: Ik alleen en anders geen!”

Hier zit een duidelijke innerlijke tegenspraak in. Aan de ene kant wordt ons gebrek aan bescheidenheid en deemoed min of meer verweten, aan de andere kant predikt ds De Jager voor de christen de onverdraagzaamheid. Het heeft iets gewrongens het te stellen zoals ds De Jager het ziet. Maar belangrijker is het, dat hij met zoveel woorden de onverdraagzaamheid niet alleen goedpraat, maar haar zelfs als plicht beschouwt.

Nu weten we dus waar we aan toe zijn. Ach, wij zullen niet trachten deze christelijke leer te veranderen. Maar wel moeten wij wijzen op het gevaar dat erin schuilt, als overheidspersonen zich, gezeten op de stoel van de regeerder, als christen beschouwen. Het is het gevaar dat schuilt in de confessionele partijen. Een gevaar dat de scheiding van Kerk en Staat tot een illusie kan maken. Tegen deze onverdraagzaamheid zullen wij, humanisten, ons, mét al onze verdraagzaamheid op geestelijk gebied, tot welke — natuurlijk niet-confessionele — partij wij ook behoren, in het politieke leven blijven verzetten.

Käthe Kollwitz stierf vier jaar geleden

Op 22 April is het vier jaar geleden, dat Käthe Kollwitz als 77-jarige gestorven is op de vlucht voor de bommenregen, die de meedogenloze nationaal-socialistische klik ook over de Duitse mensen liet komen. Veertien dagen voor het einde van de oorlog werd hiermee in Dresden een leven afgebroken, dat doordrongen was van het verlangen naar mensenrecht en mensengeluk.

Er zit iets eigens in het werk van deze kunstenares, die op 8 Juli 1867 in Königsbergen geboren werd als dochter van een metselaar, in Berlijn en München studeerde en in 1891 met de Berlijnse armendokter Karl Kollwitz trouwde.

Daar, in een hoekig huurhuis in de Weissenburger Strasse in Berlijn, zijn haar etsen en plastieken, haar pasteltekeningen en schetsen ontstaan, kreten van diepste ziels- en stoffelijke nood van arme, hongerende, wanhopende mensen, werken, die iemand ootmoedig doen worden, omdat ze de warme adem van moederlijke liefde ademen.

„Het werk van Käthe Kollwitz is het grootste dichtwerk van Duitsland van onze dagen, waarin zich de nood en het leed van de nederigen en onbeduidenden weerspiegelt”, schreef Romain Rolland in 1927. „Oermelodie van de mensheid”, noemde de een het, „sociale kunst”, zei de ander en weer anderen spreken van „portretten van het geweten.”

De vroegere Duitse machthebbers hadden Käthe Kollwitz in 1933 uit de Berlijnse academie verwijderd en haar van alle ambten beroofd. Hadden haar afbeeldingen maar in die jaren hun eigen welbespraakte taal mogen spreken!

In haar zelfportret van 1943 laat Käthe Kollwitz zich zien in de meesterlijkste vorm als de „moederlijke vrouw, die op haar van leed gebogen rug het gevoel schijnt te dragen, dat ieder van ons voor het leed van de gekwelde mensheid voor zijn deel medeverantwoordelijk is.”

Meta Kropf

Congres nam belangrijke besluiten

Het congres is achter de rug. En wij menen, dat alle bezoekers er van overtuigd zijn, dat het een goed congres was. Er is ernstig gediscussieerd over de belangrijke vraagstukken, die op de agenda stonden — in de eerste plaats wel de houding van het Humanistisch Verbond tegenover leden van de CPN, en het hedendaagse politieke communisme in het algemeen — en ondanks de harde noten, die er nu en dan moesten worden gekraakt, mogen wij vaststellen, dat de beraadslagingen op waardige wijze zijn gevoerd.

Nadat dr. Van Praag zijn openingsrede had uitgesproken — waarvan wij elders gedeelten publiceren — en nadat de secretaris drs. I. Vijlbrief de uitvoerige notulen van het laatstgehouden congres had voorgelezen, kwam het jaarverslag in bespreking. Enkele van de belangrijkste punten volgen hier:

Welke maatregelen zal het H.B. nemen om studiemogelijkheden voor begaafde arbeiderskinderen te bevorderen;

wat doet het H.B. om de leden voor te lichten over grote actuele vraagstukken;

wat kan het Humanistisch Verbond doen voor principiële dienstweigeraars; krijgt het Humanistisch Verbond toegang tot de kazernes?

Op alle vragen gaf dr. Van Praag, voor zover mogelijk, een bevredigend antwoord. N.a.v. de laatste vraag zei hij, dat het contact met twee ministers van Oorlog nog geen goed resultaat heeft opgeleverd, terwijl de minister van Wederopbouw zich bereid toont het Humanistisch Verbond te doen deelnemen aan de geestelijke verzorging van de arbeiders in de DUW- en wederopbouw-kampen.

Het eerste applaus klonk, toen Wefers uit Hengelo het H.B. hulde bracht voor de redevoeringen, die 's Zondagsmorgens voor de Vara-microfoon worden gehouden. Dr. Van Praag wist mee te delen, dat „het met de AVRO hoogstwaarschijnlijk ook wel voor elkaar zal komen“.

Mevr. Treurniet (Den Haag) wees op de vaak treurige toestanden, die er in de kampen voor politieke delinquenten waren.

Storm (Utrecht) vroeg, of het Humanistisch Verbond niet te veel hooi op zijn vork neemt. De voorzitter verklaarde, dat de omstandigheden wel daartoe dringen.

De critiek op „Mens en Wereld“ had hoofdzakelijk tot inhoud, dat men het blad niet beschouwend genoeg vond. Schrik was er bij enkele congressisten geweest toen zij het „kinderhoekje“ zagen verschijnen. Dr. J. C. Brandt Corstius, de hoofdredacteur, betoogde, dat er behoefte is, zowel aan een meer algemeen blad in humanistische geest als aan een meer beschouwelijk orgaan.

„Humanitas“

Samenwerking met Humanitas: „Graag“, zei Eriks (Alkmaar), ondanks de ietwat andere geestelijke houding van deze „zuster-vereniging“. „Graag“, zei ook de voorzitter, ondanks enkele zakelijke moeilijkheden. Er bleken enkele verschillen van mening te zijn over de geestelijke en politieke kanten van het louter maatschappelijke werk.

Wefers (Hengelo) meende, dat „Humanitas“ duidelijk moet uitspreken, of het zich bezig houdt met sociale arbeid uitsluitend voor buitenkerkelijken, ja of neen. Kan het zich op dit punt niet duidelijk verklaren, dan moet, volgens Wefers, het Humanistisch Verbond, dit werk zelf ter hand nemen.

Faber (van Humanitas) zei met nadruk, dat Humanitas een zelfstandige organisatie is. Het richt zich tot de buitenkerkelijken, doch omdat er nog wat vrijzinnigen hier en daar „in de verstrooiing“ zitten, wil het deze mensen „opvangen“. Zowel Faber als dr. Van Praag legden er de nadruk op, dat nauwe samenwerking tussen het Humanistisch Verbond en Humanitas moet worden bevorderd.

Met luid applaus — als dank aan drs. Vijlbrief — werd daarna ook het jaarverslag goedgekeurd.

In de zitting van Zaterdagavond kwam het vraagstuk aan de orde, dat meer dan de helft van de congrestdag opeiste, en waar-

naar ongetwijfeld de sterkste belangstelling der congressisten uitging: „Hoe moet de houding zijn van het Humanistisch Verbond t.o.v. het hedendaagse politieke communisme, in ons land belichaamd in de CPN. Dr. J. P. van Praag en mevrouw B. v. d. Muijzenberg-Willemsse hebben in een uitvoerige beschouwing hun standpunten belicht.

Dr. Van Praag begon met er op te wijzen, dat er voor het woord „communisme“ tweerlei uitleg mogelijk is: naar de oorspronkelijke ideële betekenis er van en in de moderne politieke zin. Bij de belichting van het probleem, dat ter sprake was, wilde dr. Van Praag zich alleen bezig houden met het laatste, en slechts voor zover het in de C.P.N. belichaamd is.

Hij splitste zijn inleiding in drie delen: 1. over het marxisme en zijn inhoud; 2. over het humanisme en de zedelijke eisen, die het aan de mens stelt en 3. over de praktische consequentie van beiden t.o.v. elkaar.

Het Marxisme gaat er van uit, dat de mens in deze wereld voortdurend wordt bedreigd door de honger. Het heeft, door zich tegen deze dreiging te keren, de menselijke waardigheid met grote klem aan de orde gesteld. Het constateert, dat de democratie, in westerse zin opgevat, de politieke vrijheid op zekere hoogte toelaat, maar..... ook de uitbuiting. Het wil de grote massa van het proletariaat tot revolutionaire actie wekken, die de heersende machten zal wegvagen, waardoor een nieuwe samenleving kan worden gesticht. De wil van de grote meerderheid van het volk moet zich doen gelden, doch, zo zei dr. Van Praag, dat is onder een dictatuur niet mogelijk. Ook niet onder de dictatuur van het proletariaat. Vervolging van de politieke tegenstander, terreur zelfs — wordt daarbij als een normaal middel aanvaard.

Eigen besef

Hoe ziet de humanist de mens? Hij weet, dat de mens voortdurend door de honger wordt bedreigd, maar zelfs in nood en honger heeft hij een eigen besef van zijn diepere, zijn wezenlijke menszijn. Hij weet, dat er bepaalde waarden zijn, die zijn menszijn wezenlijk bepalen. De moraal is een praktische uitingsvorm van deze ethische waarden, afhankelijk van, en onderworpen aan omstandigheden, welke hem voortdurend doen veranderen. Maar anders is het met het normgevoel, dat er aan ten grondslag ligt. De vormen kunnen wisselen, hun wezen blijft.

Op grond van zijn diepste levensovertuiging eist de humanist eerbied voor de mens, ook in de sfeer van de politiek. Vrijheid en gerechtigheid zijn eisen, waarvan de humanist niet kan afzien. Het schijnt dikwijls of de vrijheid slechts verwerkelijkt kan worden ten koste van de gerechtigheid en de gerechtigheid ten koste van de vrijheid, maar humanistisch is slechts een maatschappijbeeld, waarin vrijheid en gerechtigheid gelijkelijk gelden. Vervolging, bedreiging, marteling, zij kunnen in een humanistisch gerichte politiek niet normaal zijn.

Als zij zich voordoen dan zal de humanist daartegen met alle beslistheid stelling moeten nemen.

Het humanisme eist de democratie. Het ziet haar als middel om deze gebrekkige maatschappij verder te brengen. Zij is een lange, een onzekere weg daartoe, en het is maar al te begrijpelijk, dat velen tegenover het grote leed van werkeloosheid en ongerechtigheid grijpen willen naar het schijnbaar eenvoudige middel van de dictatuur. Maar het is de weg der onmenselijkheid, die meer leed brengt, dan hij opheft. Een leed, waarvoor wij verantwoordelijk zouden zijn. Ongerechtigheid bestrijden, zeker! Maar op een wijze, die de tegenstander, ook daar waar men hem bestrijdt, respecteert. De vraag is niet of de humanisten het in politiek opzicht eens zijn, maar slechts deze: Wat acht de humanist geoorloofd tegenover de tegenstander. Daarom, zo concludeerde dr. van Praag, is er een tegenstelling tussen het humanisme en de mensbeschouwing achter het huidige politieke communisme.

„Zouden wij dus de leden van de CPN uit ons verbond moeten verwijderen? Neen! Hoewel de humanist achter het communisme van de C.P.N. veel vindt, dat voor hem onaanvaardbaar is, verwezenlijkt het H.V. wellicht voor de communist iets, dat hij als wezenlijk voelt. Wij moeten het gesprek met de communisten niet afbreken, wij zullen met hen steeds weer moeten worstelen om het wezenlijk menselijke. Maar anders is het met de vraag, of zij leiding kunnen geven aan ons Verbond. Dat zou naar buiten slechts verwarrend kunnen werken. Aan een resolutie, die wil laten uitspreken dat het lidmaatschap van de C.P.N. onverenigbaar is met dat van het H.V., hebben wij geen enkele behoefte,“ zei dr. Van Praag.

Mevrouw v. d. Muijzenberg nam als uitgangspunt van haar rede de aanhef tot de resolutie van het H.B. waarin gesproken wordt over inderdaad verontrustende tegenstellingen in de wereld, die haars inziens naar oorlog drijven, en die ons dwingen ons te bezinnen op de taak die de humanist in dit tijdsgewricht heeft. Zij las grote gedeelten voor uit het artikel van F. S. Kinney „Humanisme of chaos“, die wij in het Februari- en Maartnummer van „Mens en Wereld“ publiceerden. Kinney concludeerde o.a., dat thans twee grote machten tegenover elkaar staan — kapitalisme en communisme —. „Of wij moeten ons verbinden met de nieuwe politiek-economische regeerders van de wereld, die terugkeren tot de oude instellingen om zich staande te houden, of wij moeten voorwaarts streven naar een groeiende moderne cultuur“, citeerde zij o.m. En zij sloot zich hierbij verder aan.

Ter staving van haar opvattingen las zij ook voor belangrijke gedeelten uit een artikel, dat ds. K. Strijd publiceerde in „Tijd en Taak“. Daaruit haalde zij o.m. aan, dat de kapitalistische wereld in de jaren na 1917 niet te hoop liep tegen Rusland, omdat daar zo'n gruwelijk bewind heerste, maar omdat de nieuwe grondslag van de Sowjet-Unie een positief anti-kapi-

talistisch karakter had. En de anti-communistische blokvorming, die de wereld van thans toont, heeft volgens mevrouw v. d. Muyzenberg eenzelfde oorsprong. „Als wij niet tot een andere maatschappelijke basis komen, zullen wij onmachtig staan tegenover de rampen van deze tijd”, zo ongeveer luidde een citaat uit ds. Strijd's artikel.

Door de vloed van propaganda, die over de mensen wordt uitgestort, zijn zij niet in staat zich nog een objectief oordeel over de werkelijke verhoudingen in de wereld te vormen, zei mevrouw v. d. Muyzenberg. Overal in de wereld neemt de kracht van het anti-communistische blok toe, ook in Nederland. Zo voortgaande wordt de rechtsstaat in zijn diepste grondvesten aangetast, zei zij. En al deze landen, die in wezen de rechten van de mens met voeten treden, onderteekenen de verklaring over de rechten van de mens. „Laat het Humanistisch Verbond zijn stem verheffen tegen de beknotting van de mens in de kapitalistische wereld, waar men mensen voor het gerecht sleept, alleen omdat zij communist zijn, waar men een verbod wil instellen voor ambtenaren om lid te zijn van een communistische partij!”, drong mevrouw v. d. Muyzenberg aan.

„Zijn wij wel actief genoeg t.o.v. het oorlogsgevaar? Nemen wij wel scherp genoeg stelling tegen de wrede daden, die in Indonesië gebeuren?”, vroeg zij. Zij meende, dat het Humanistisch Verbond te veel daarover praat, maar te weinig positief daartegen stelling neemt.

Zij wees er verder op, dat de bewapenings-industrie in de westerse landen op volle toeren draait en heus niet, zoals zij zei, met defensieve oogmerken. Zij vestigde verder de aandacht er op, dat generaal Kruls zijn onderbevelhebbers verzocht een onderzoek in te stellen naar het aantal militairen, dat één of meer der slavische talen machtig is. „Ziet gij dan niet, dat dit alles gericht is tegen Rusland?”, riep zij uit.

Ontwapening

In Rusland krijgt het humanisme pas zijn kans, daar toch krijgt de mens de gelegenheid al zijn gaven te ontplooien. Rusland is het ook, dat werkelijk vrede wil. Dat heeft het duidelijk laten blijken met zijn voorstellen in de U.N.O. tot ontwapening en tot uitbanning van de atoombom. „Maar de westerse landen, onder aanvoering van de Verenigde Staten, zijn er niet op in gegaan, waarbij zij de aandacht vestigde op de belangrijke publicaties van Prof. Blaccett inzake de atoomenergie en de grote betekenis, die deze voor de mensheid zou kunnen hebben als Amerika dit niet belemmerde! „In de westerse landen wordt het humanisme met voeten getreden. Dit werd met vele feiten aangetoond. Ik wil uitdrukkelijk verklaren, dat ik humanist ben, omdat ik communist ben, en communist, omdat ik humanist ben!”

Mevrouw v. d. Muyzenberg besloot haar rede met te verklaren, van mening te zijn door het hoofdbestuur niet loyaal te zijn behandeld omdat het haar niet opnieuw kandidaat stelde. Zij, van haar kant is bereid het gesprek voort te zetten, maar dan niet over abstracte en vage begrippen, doch over concrete feiten.

Door het gebrek aan ruimte, en omdat wij

aan de meningen van beide sprekers zoveel mogelijk recht willen doen, zijn wij genoodzaakt de uitvoerige en steeds zeer hoogstaande en diepgaande discussie weg te laten. Nog enkele punten uit de repliek van dr. Van Praag en mevrouw v. d. Muyzenberg.

„Het betoog van mevrouw v. d. Muyzenberg heeft mij voor alles verdrietig gestemd”, zei dr. Van Praag o.m. „Na haar te hebben gehoord vraag ik mij af: spreken wij nog wel dezelfde taal, kunnen wij elkaar nog wel verstaan. Zij sprak over politiek, wij spreken over vragen van levensbeschouwing. Wij staan kritisch tegenover het kwaad in elke praktische politiek. Ieder voor zich moet uitmaken, of hij kiezen wil tussen kapitalisme en communisme. De humanist staat tussen beide in en toetst beide stelsels aan zijn ethische normen. Ik zou mevrouw v. d. Muyzenberg de vraag willen stellen: streeft het communisme naar een wereld, waar de menselijke waardigheid wordt geëerbiedigd? Zo ja, wat doet het dan met zijn politieke tegenstanders?” Dr. Van Praag verklaarde nadrukkelijk, dat mevrouw v. d. Muyzenberg in het H.B. wel degelijk is genoemd als candidate voor het H.B., doch dat zij na een hoofdelijke en schriftelijke stemming is afgevalen. Door haar kandidaat te stellen zou het H.B. hebben uitgesproken met Mevrouw v. d. Muyzenberg de leiding van het Verbond aan te durven. Dit is niet het geval. Het H.B. stelde het wel op prijs, dat één der gemeenschappen haar candidatuur inzond, omdat op dit punt het congres zodoende toch een uitspraak kon doen. Tot slot zei hij met klem, dat de humanist als humanist zich moeilijk kan uitspreken pro Amerika of pro Rusland, noch voor het kapitalisme of voor het communisme of voor andere dingen, hij kan alleen pro het humanisme zijn. „Laat ons luisteren naar elkander, laat ons vooral luisteren naar de stem der menselijkheid”, zo besloot hij.

Uitbuiting

Mevrouw v. d. Muyzenberg zei o.m., dat zolang de maatschappelijke uitbuiting blijft, de mens niet waarachtig vrij kan zijn. En deze uitbuiting geschiedt door een kleine groep, die niet werkt, maar miljoenen onderdrukt. Daardoor is een vrije ontplooiing van de mens onmogelijk. „Men verklaart nu in kringen van het Humanistisch Verbond, dat het zo moeilijk is over de gebeurtenissen in Indonesië een oordeel te vellen, omdat het vrijwel niet mogelijk is een klaar beeld te krijgen van wat daar allemaal gebeurt. Maar over de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije had men dadelijk zijn oordeel gereed”, zei zij.

„Nu zegt dr. Van Praag wel, dat er geen verbod is om communisten in het H.B. te kiezen,” vervolgde zij, „maar als hij daarna verklaart, je hoeft ze niet te kiezen, dan is dat ook een soort verbod. Wees dan oprecht en verklaar ronduit, dat het de bedoeling is de communisten uit het H.B. te weren. Dat is uw goed recht, maar of dat ook in overeenstemming is met het humanistisch geweten, dat meen ik ernstig te moeten betwijfelen”, besloot zij.

Vervolgens discussieerde het congres uitvoerig over de resoluties, die naar aanleiding van dit vraagstuk waren ingediend. De resolutie-Hengelo (lidmaatschap van de CPN onverenigbaar met dat van het Humanistisch Verbond) werd verworpen (87-7; 2 blanco). Geen beter lot waren de andere resoluties beschoren (Arnhem: intrekking resolutie H.B.; Utrecht: een

andere resolutie dan die van het H.B.; Utrecht: een nieuwe aanhef van de H.B.-resolutie). Ten slotte werd de resolutie van het H.B. met grote meerderheid van stemmen aanvaard. (82-14) Wij drukken haar elders in „Mens en Wereld” af.

Het congres keurde het „reglement van verkiezing voor het hoofdbestuur” goed.

Daarna vond de schriftelijke stemming plaats over de achttien kandidaten, die voor het H.B. waren gesteld. Het resultaat van deze stemming was, dat mevrouw v. d. Muyzenberg niet werd herkozen. Het H.B. zal voor het komende jaar worden gevormd door: dr. J. P. van Praag, 1e voorzitter; dr. G. Stuiveling, 2e voorzitter; drs. I. Vijlbrief, secretaris; J. Rogge, penningmeester; dr. J. C. Brandt Corstius, hoofdredacteur; Mevrouw C. Blikslager-v. d. Sigtenhorst; prof. Mr. H. R. Hoetink, dr. D. Loenen, Mevrouw H. A. Polak-Schwarz, prof. Dr. H. J. Pos, ir. P. Schut, mr. A. Stempels, prof. Dr. J. B. Tielrooy, mr. dr. J. in 't Veld, dr. Libbe van der Wal, M. G. Warffemius, mr. H. B. J. Waslander.

De voorbereiding tot de regeling der financiële positie van de gewesten kreeg het fiat van het congres. Storm (Utrecht) trok de uitvoerige motie, waarin werd aangedrongen dat het Humanistisch Verbond zich zou richten tot het gehele Nederlandse volk met een manifest, waarin op de gevaren van de militaire dienst in Indonesië wordt gewezen, in.

Omdat de discussies over de contributieschaal verwarring dreigden te stichten, achtte het H.B. het beter zijn eigen voorstel — afschaffing van die schaal — in te trekken.

Bij de behandeling van de begroting wees Dr. van Praag op de moeilijkheden met de financiën. Hij kondigde een actie aan onder honderd financieel draagkrachtige leden om die bereid te vinden drie jaar lang ieder f 100.— extra in de kas te storten. Tot zijn vreugde kon hij medelen, dat reeds voor de eigenlijke actie 21 leden daartoe bereid waren gevonden. Hij spoorde het congres aan ook eens uit te zien naar dergelijke offervaardige leden en onder groot enthousiasme kwamen van alle zijden toezeggingen; het voorlopige resultaat was, dat er al veertig maal honderd gulden drie jaar lang in de kas zullen vloeien. „De rest komt er vast en zeker ook”, verzekerde de Voorzitter.

Toen was het ogenblik gekomen, dat hij afscheid nam van de afgetreden H.B.-leden: mevrouw dr. L. M. Coster-Wijsman — die om gezondheidsredenen haar taak moest neerleggen — de heer Fr. van Hoorn — die overbelast is met andere werkzaamheden — en mevrouw B. v. d. Muyzenberg-Willemsse, die niet herkozen is. Hij bracht alle drie dank voor wat zij voor het Humanistisch Verbond hebben gedaan. Speciaal wendde hij zich tot mevrouw v. d. Muyzenberg. „Ik heb je gezegd, dat je betoog Zaterdagavond mij verdriet heeft gedaan. Hoeveel vreugde ondervond ik, toen je na de besprekingen over deze voor het Humanistisch Verbond zo moeilijke kwestie mij de hand kwam drukken. Wij blijven ongetwijfeld goede vrienden!” En met een luid applaus bezegelde het congres deze woorden.

Mevrouw v. d. Muyzenberg wilde er nog even op aandringen, dat de strijd voor de vrede voorop moet staan in het streven van het Humanistisch Verbond. Zij vroeg of het niet gewenst was, dat het Humanistisch Verbond een afgevaardigde zond naar het congres van de Internationale Democratisch Vrouwen-Federatie, dat in Parijs gehouden zal worden.

Tijdens de rondvraag een aardig moment: de afgevaardigde van Apeldoorn vertelde, dat hij op een avond in de trein stapte en daar tegenover een meneer kwam te zitten, die, geflankeerd door dikke tassen, diep ingespannen zat te werken. Toen hij deze meneer goed bekeek, bleek het onze voorzitter dr. Van Praag te zijn, „op weg naar of op de terugreis van een of andere vergadering, conferentie of bespreking. En maar werken!” „Kijk,” zo zei deze Apeldoornse, „zo zweegt ons hele H.B. Daarvoor onze dank!” Luide bijval!

„Goed congres”

Na de rondvraag sloot de Voorzitter het congres met enkele woorden: „Het was een goed congres, waar hard is gewerkt. Er worden van U in de komende maanden zware offers gevraagd, zonder die heeft het lidmaatschap van het Verbond niet veel reden. Wij leven in een sombere tijd, waarin toch miljoenen contact gaan zoeken met geestelijke problemen. Hoeveel schoons kan daaruit opbloeien. Het is nog altijd waar, dat tien waarlijk rechtvaardigen de wereld kunnen redden. Laten wij het zaad, het zaad der ware menselijkheid, strooien op deze dorre aarde, opdat daaruit kan bloeien een krachtig, een strijdbaar humanisme.”

Onze liefdeloze tijd

Wat houdt voor de humanist het begrip in: een vrij mens te zijn? Acht hij zich hiermede ontslagen van iedere zelfdiscipline, van het stellen van vaste zedelijke normen, van iedere plicht tegenover mens en maatschappij?

Het wil mij voorkomen, dat wij goed doen, deze materie gezamenlijk te overdenken en te dóórdenken, opdat de humanist niet mene, zich uitsluitend te kunnen laten gaan volgens zijn gevoel — hetgeen tot alle mogelijke niet-verantwoorde toestanden zou leiden — maar opdat hij er zich duidelijk van bewust zij, dat hij weten moet van zedelijke normen en van zedelijke plichten, welke hij juist krachtens zijn humanistische levenshouding onvoorwaardelijk heeft te vervullen. Juist hij zal zich hiervan duidelijk bewust moeten zijn, omdat deze houding niet van buitenaf wordt opgelegd en bepaald, maar omdat hij in eerste en laatste instantie uitsluitend is aangewezen op zijn eigen persoon, wat vanzelfsprekend oneindig moeilijker, doch tevens oneindig menswaardiger is.

Humanist zijn betekent niet ongebonden zijn; want ongebonden zijn houdt in gemis aan verantwoordelijkheid. En zo één ding vast staat, dan is het dit, dat vrijheid zonder verantwoordelijkheid, zonder plichten, een even ondenkbare figuur is, als verantwoordelijkheid zonder vrijheid. Thorbecke noemt in zijn „Bedenkingen aangaande het Regt en de Staat” de voorstelling van individuele vrijheid, gedacht als een toestand, waarin men mag doen, wat men wil, „noch een zedelijk, noch een rechtsbegrip”, en met nadruk wijst hij op „het verband van individu met individu-en-het-geheel”. — Dat wil dus zeggen, dat wij doordrongen moeten zijn van een diep besef van verantwoordelijkheid ten opzichte van mens en maatschappij. —

Chaos

Wij leven te midden van zulk een onmeetbare chaos, zowel in het materiële als in het geestelijke; de uit zijn evenwicht geraakte mens vertoont zó weinig weerstand tegen de meest boosaardige machten, en de roep om mensen, die zich bewust zijn van persoonlijke vrijheid en waardigheid, en verantwoordelijkheid, en dus van sociale gerechtigheid, verdraagzaamheid en mededogen is zo dringend, dat het onmogelijk is, hieraan zonder meer voorbij te kunnen gaan. Dit besef is niet het monopolie van de humanist, doch dringt zich even hevig op aan iedere humaan-ingestelde mens, waartoe zeer zeker óók behoren al diegenen, die de geloofsgemeenschap ener kerk delen.

Het antwoord op de vraag, wát ten grondslag ligt aan deze algehele morele verwording van onze tijd zal voor alle humaan-denkenenden eveneens gelijk-

luidend zijn: het is de liefdeloosheid, die in de mensen gevaren is, en die streeft naar de alleenheerschappij. Het is de liefdeloosheid met al haar weerzinwekkende attributen, als daar zijn: ontrouw, bedrog, machtswellust, eigenbelang, onverdraagzaamheid, aantasting der persoonlijke vrijheid, onmenswaardigheid.

Een taak

Maar, zodra wij ons gaan zetten aan de poging, de mensheid van dit kwaad te bevrijden, gaan de wegen uiteen; en hier is het, dat de humanist een taak ziet liggen, waarvan de volbrenging volgens zijn inzichten slechts waarlijk vruchtdragende resultaten kan opleveren, zo zij langs humanistische weg tot stand wordt gebracht. Dat betekent voor de humanist in de aller-eerste plaats dit, dat hij de mens centraal stelt, en hem ervan bewust maakt, dat de krachten, waaruit hij putten moet, van deze aarde zijn, en dat géén sterveling bij machte is, hem mededelingen te doen omtrent het bovenaardse, met alle daaruit gevormde afleidingen en dogma's.

„Het komt er wel degelijk op aan, dat men zich leert vergenoegen met een niet weten, dat men zich leert onthouden van het boren en wroeten in geestelijke lagen buiten de grens van het menselijk bevattingsvermogen. Wat wij nodig hebben is een askese der gedachte ter wille van de levenswijsheid.” (Prof. Huizinga. „Geschonden Wereld”.) Duidt dit standpunt op hoogmoed? Wij menen van niet. Wij achten het integendeel de getuigenis van de hoogste eerbied voor het Ongeziene. Dat Ongeziene, dat de humanist eveneens ervaart, maar waarvan hij zich geen kennis aanmatigt. Deze ervaring kan voor hem slechts persoonlijk zijn, zo kan hij ook door het metaphysische opgeheven, geïnspireerd worden, al naar dat zijn persoonlijke ervaring in deze intens en rijk of slechts van vage aard is. Hij kan in zijn eigen innerlijke rijkdom en vreugden anderen laten delen: hetzij hij dichter of zanger is, schilder of spreker, hetzij hij dit doet als stil mens onder de mensen. En zo kan de humanist wel degelijk komen tot een gemeenschappelijke vreugde aan —, tot een gemeenschappelijke beschouwing van het Ongeziene, van het Mysterie; doch verder gaat hij, althans in gemeenschap, niet.

Immers, is het voor de humanist niet, zoals Goethe het uitspreekt: „Inzake religie, wetenschap en politiek, overal ging het er om, dat ik niet huichelde en de moed had het te zeggen zoals ik het vond. Ik geloofde aan God en aan de natuur en aan de overwinning van het edele op het verdorvene; maar dat vonden de vrome zielen niet vol-

doende; ik moest ook geloven dat Drie Eén was en Eén Drie; maar dat druiste in tegen het waarheidsgevoel van mijn ziel; ook zag ik niet in, dat ik daarmee ook maar iets geholpen was.”

(Eckermann: „Gesprekken met Goethe”.)

En hiermede komen wij, naar ik meen, op het tweede belangrijke punt: „ook zag ik niet in, dat ik daarmee ook maar iets geholpen was.” — Inderdaad, de mensheid kan niet **wezenlijk** geholpen zijn met dogma's, stammende uit het door geen mens gekende. Is het in feite niet immoreel, als een medemens ons bij de naam van het Ongekende looft of straft, en nog veel erger?

Geen ander systeem

Wij begrijpen zeer wel, waaruit dit alles is ontstaan: men wist geen ander systeem te vinden, om de grote massa althans enigszins „in bedwang” te houden; als zodanig kunnen wij het een zekere, weliswaar zeer relatieve waardering niet onthouden. Maar, men zag één ding over het hoofd: dat men bij deze methode de mens niet sterker maar slapper maakte, en dus in feite het paard achter de wagen spande. Immers: het werd de mens zo gemakkelijk gemaakt; hij behoefde zich slechts volgens bepaalde voorschriften te gedragen (en hoe vaak was dit niet een schijn-gedraging!), en hij wist zich verzekerd van God's lof en van de eeuwige zaligheid. — Dat dit mensen kan vormen met een zodanig bewust, sterk verantwoordelijkheidsbesef, dat het hen w a a r l i j k bestand kon doen zijn tegen het kwade, kan niet anders dan een misrekening blijken te zijn. —

Een hopeloze ontredding allerwege schijnt thans ons deel. De humanist is zijn ontdekkingsreis over deze aarde begonnen, en kan niet anders dan zich verheugen over het schone, dat zich aan hem voordoet. Hij wil de mens doen ontwaken uit zijn halfbewustzijn. Hij wil hem tonen de vele, vele gaven en krachten, die hem ter beschikking werden gesteld, en waarvan toch stellig de bedoeling geen andere kan zijn, dan dat hij ze tot volle krachtige ontplooiing laat komen.

Vanwaar 's mensen eigenwijsheid, dat hij zou moeten leven volgens door hem niet te kennen regels met voorbijzien van de hem kenbaar ter beschikking gestelde gegevens? — Getuigt een zodanige houding van eerbied voor de Gever? —

Iedere angst, dat de humanist een mens zou zijn, die geen of minder zelfdiscipline, geen of minder, vaste zedelijke normen, geen of minder plichtsbesef tegenover mens en maatschappij zou kennen, achten wij, wanneer wij het voorafgaande hebben overwogen, zacht uitgedrukt, gebaseerd op misvatting.

(vervolg pag. 11)

Goddeloos of godsdienstloos?

In het Januari-nummer van „Wending” las ik een artikel van J. G. Bomhoff met de titel: „Over de goddeloze heldhaftigheid”. Hij schrijft daar over „La Peste” van Albert Camus, dat ik juist bezig ben voor de tweede maal te lezen, omdat het mij bij de eerste lezing zo diep getroffen heeft. Ik stel deze roman even hoog als Bomhoff, maar ik moet er tegen opkomen, dat hij de heldhaftigheid van de hoofdpersoon, dokter Rieux, goddeloos noemt.

Ik meen bij Bomhoff de fout te zien, die door zovele kerkelijke en godsdienstige mensen gemaakt wordt, nl. om iemand, die zich atheïst noemt en zegt: „Er is geen God” als goddeloos te brandmerken. Voor sommigen onder hen mag dit woord misschien passen, maar voor de meesten niet. Mijn ervaring met atheïsten, die ik in mijn leven ontmoet heb (en dat waren er vele, Dageraadlieden, socialisten, anarchisten en communisten) was, dat hun uitspraak: „Er is geen God” in werkelijkheid betekende: Ik kan niet geloven in een godsbeeld, zoals dit in de kerken gepredikt wordt, ik kan niet geloven in een God, die enkele mensen van eeuwigheid af heeft uitverkoren tot zaligheid en miljoenen verwerpt in de eeuwige verdoemenis of in de hel, ik kan niet geloven in een God, die „ons zo eindeloos goed verzorgt en in gevaar behoedt”, in een goedertieren Vader vol van mededogen, die in de kerken door psalmen en gezangen geprezen wordt. Als Camus dokter Rieux laat zeggen: „Als er een God bestond, zou ik niet tegen de pest strijden, maar alles aan God overlaten” — (inderdaad zegt hij op blz. 146 dat als hij aan een almachtig God geloofde, hij alles aan God zou overlaten) dan bedoelt hij heel iets anders dan wat Bomhoff er in wil leggen.

Heldhaftigheid

Wanneer Camus in zijn roman ook de figuur van een non had opgenomen, die even heldhaftig tegen de pest strijdt als dokter Rieux, maar die dat doet steeds met de gedachte, dat ze hiervoor later in de hemel zal komen, dan zou Bomhoff deze heldhaftigheid waarschijnlijk een godsdienstige genoemd hebben. Ik echter zou geneigd zijn, zulk een heldhaftigheid, die van egoïsme niet vrij te pleiten is, eerder goddeloos te noemen dan die van dokter Rieux. En als Camus de figuur van Tarrou, die vrijwillig zich aanbiedt om dokter Rieux bij te staan, aldus getekend had, dat hij in zijn gesprek met de dokter (blz. 144—149) op de vraag: „Wat drijft u er toe om dit op u te nemen” geantwoord had: „omdat God mij hiertoe roept”, dan zou B. dit zeker godsdienstige heldhaftigheid genoemd en deze hoger geschat hebben

dan de ongodsdienstige heldhaftigheid van Rieux.

Maar staat zulk een godsdienstige heldhaftigheid inderdaad hoger? Is de vroomheid van de oude Joodse profeet, die zegt: „God sprak tot mij en gebod mij” hoger dan die van Henriëtte Roland Holst, die het sonnet XVIII in „Verzonken grenzen” laat beginnen met de woorden: „De maning stijgt uit diepe levensgronden”? Is de vroomheid van hem, die spreekt van een God omhoog, dieper en ernstiger dan die van haar die van binnen uit gedrongen en gedreven wordt? Beide staan in dezelfde levenshouding; de profeet gehoorzaamt aan de stem uit den hoge, de dichteres aan de maning uit diepe levensgronden en ik kan tussen deze twee geen verschil zien.

Mag — zo vraag ik — een daad, een houding eerst dan godsdienstig heten als de naam van God erbij wordt genoemd? Zijn er geen goddeloze onmenselijkheden bedreven, waarbij de naam van God en Christus wel genoemd werden, die zelfs in naam van God en Christus werden volbracht?

Dokter-atheïst

Ik heb iemand gekend, ook een dokter en ook een volbloed atheïst, die voor zijn patiënten zoveel over had, dat hij eens een vrouw, die lijdend was, niet in een ziekenhuis kon worden opgenomen en geen familie of vrienden had, die haar wilden opnemen, zelf in zijn eigen woning heeft verpleegd, totdat ze hersteld was. Daar kwam nog bij, dat hij van die menslievende daad geen plezier beleefde, integendeel! Toen iemand hem vroeg, waarom hij dit toch gedaan had, gaf hij het merkwaardige antwoord: „omdat ik het land aan mijzelf gehad zou hebben, als ik het niet had gedaan.” Zal Bomhoff dit goddeloze barmhartigheid noemen of zal hij kunnen verstaan wat ik eens bij de Oostenrijkse schrijver Peter Rosegger heb gelezen. Rosegger schrijft daar over een man, ook al weer een dokter, dr. Svoboda in Graz, die voor hem een vaderlijke vriend was geweest, die een man was beziel en gedragen door een onbaatzuchtige liefde, zodat hij het niet kon laten te helpen en te steunen, waar hij maar kon. Doch deze dr. Svoboda was ook atheïst en kwam er rond voor uit, dat hij niet in God geloofde. En nu zegt Rosegger zo fijntjes: „Zijn leven lang heeft hij gezegd en uitgeschreeuwd: „Er is geen God”, maar zijn leven lang heeft God hem in Zijn hand gedragen.”

In het Oud-Testamentisch verhaal over aartsvader Jakob komen deze woorden voor uit Jakobs mond: „Waarlijk was God aan deze plaats, maar ik heb het niet geweten.”

Wanneer een mens oprecht gelooft in de levende God als steeds en alom werkende werkelijkheid, dan kan hij God ontdekken ook daar waar anderen Hem niet zien of niet willen zien. Dan ziet en erkent hij met grote vreugde, dat God ook werkt in de harten van mensen, die zich atheïsten noemen en door „godsdienstigen” Godloochenaars en goddelozen genoemd worden.

Ik hoop, door deze opmerkingen de heer Bomhoff overtuigd te hebben, dat zijn uitdrukking: „goddeloze heldhaftigheid” onjuist en onbillijk is geweest. Hij had ook moeten letten op wat Rieux zegt (blz. 147): „Misschien is het voor God meer waard, dat men niet aan hem gelooft en uit al zijn kracht strijdt tegen de dood zonder de ogen op te heffen tot de hemel, waar hij zwijgt.” Die zwijgende God in de hemel sprak tot hem in zijn gemoed, zoals Jan Luyken in zijn bekend gedicht ook bevonden en ervaren heeft. Het enig verschil is dat Rieux niet wist, dat het God was en Jan Luyken wel. Om mensen als Rieux, zulke „armzalige mensen zonder geloof” zoals Bomhoff ze noemt nader tot Godsvertrouwen te brengen, moet men hen niet voor goddelozen uitmaken en wetjes tegen Godslouchening en heiligschennis opstellen, maar hen evenaren of overtreffen in barmhartigheid en heldhaftigheid en hen in kennis brengen met gedachten als door Henriëtte Roland Holst, Jan Luyken en vele anderen uitgesproken. Misschien dat ze dan het woord van Nietzsche leren verstaan: „O, Zarathustra, gij zijt vromer dan gijzelf gelooft.”

P. ELDERING.

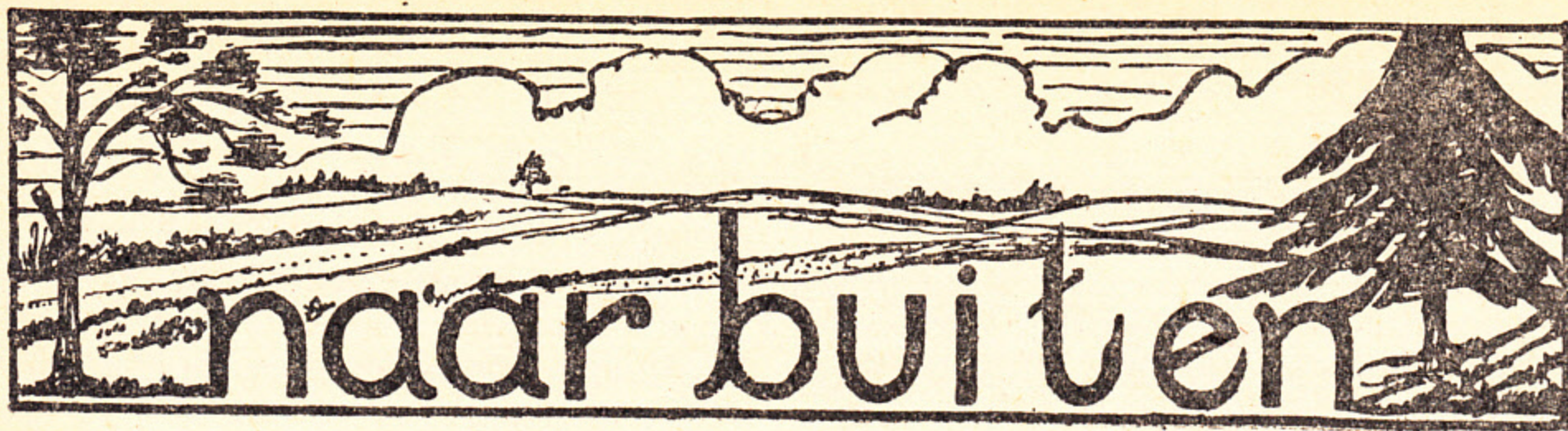
(De Redactie van „Wending”, maandblad voor evangelie en cultuur, meende bovenstaande woorden van de heer E. te moeten weigeren. De grote waarde, die het boek van Camus heeft voor de hedendaagse humanist en het recht dat de heer E. doet aan de figuur van dokter Rieux, vooral waar zijn grote mensliefde en zijn diep vertrouwen in de mens in Wending „een armzalig geloof” worden genoemd, maken dat de redactie zijn stuk gaarne een plaats geeft in dit blad.)

Vervolg: Onze liefdeloze tijd

De humanist wil een ernstige poging doen, het menselijke leven weer te herstellen in zijn werkelijke waarde — zo enigszins mogelijk niet door middel van geweld, maar vanuit de erkenning, dat hij zijn broeders hoeder is; wanneer hij zich als vrije individu bewust is van zijn verantwoordelijkheid binnen de gemeenschap, waarvan hij een onscheidbaar deel uitmaakt, „waarvan” — zoals Plato het zegt „met duizend draden gebonden, hij in elke daad en iedere gedachte invloed op die gemeenschap heeft en zelf die invloed ondergaat”. Wanneer zijn denken en doen de toets met de waarlijk humane idee ten volle kan doorstaan, wanneer hij zich voor dit alles zo goed en zo intens mogelijk wil inzetten, dan zal hij in ieder geval op de goede weg zijn. —

C. W. OELLERS—MARIS.

Onze kampen mogen zich in een grote belangstelling verheugen. Maar we willen graag dat uit iedere gemeenschap deelnemers komen!

De kampfolder is uit. Bestuurders, en buitenwerkcommissies: Geef er een ruime verspreiding aan! Werft deelnemers voor onze kampen en..... bezoekt de kampen zelf!

„SAMEN NAAR BUITEN”

Het zomerwerk krijgt langzamerhand zijn eigen en waardevolle plaats in ons Verbond.

Konden we in 1947 op zeer bescheiden schaal iets organiseren, verleden jaar slaagden we erin een aantal uitstekende vacantiekampen te houden. En dit jaar? Kijkt u maar eens naar de mededelingen in dit nummer van de krant. Sommige kampen waren in Maart, dus onmiddellijk na de eerste publicaties, reeds voor de helft volgeboekt.

Een ding ligt ons echter zwaar op de maag: wij moesten de prijzen der kampen niet onbelangrijk verhogen om geen verlies te lijden. En wel in het bijzonder de prijzen der kinderen in onze familiekampen. Verleden jaar betaalden alle kinderen de halve deelnemersprijs, thans moeten we van de meesten de volle prijs vragen. Dit betekent dat een aantal leden, dat anders zeker hun vakantie in één van onze kampen had doorgebracht, om financiële redenen hiervan moet afzien.

Is dit onvermijdelijk? Wij menen van niet. We besloten tot de uitgifte van een zomerkamp-zegel. Van de opbrengst vormen we een „Zomerwerkfonds”, waarmee we hopen te bereiken dat geen enkel lid om financiële redenen genooddakt is zijn vakantie buiten onze eigen kring door te brengen.

De prijs van de zegels, die reeds in de gemeenschappen verkrijgbaar zijn, is 10, 25 en 50 cent. Als ieder lid naar zijn of haar draagkracht, één dezer zegels koopt, zijn we voor dit jaar reeds waar we moeten zijn. Vanzelfsprekend is er geen bezwaar tegen, wanneer men meer dan één zegel koopt. Een goed verstaander.....

Tenslotte nog een kort overzicht van onze kampen.

A. 23—30 Juli: Kamp Culturele Vorming. Leiding: H. Lips. Plaats: Vierhouten. Leeftijd van 18 jaar af. Prijs f 25,—.

B. 30 Juli—6 Augustus: Familiekamp. Leiding: H. v. Laar, Chr. Meyer, A. Wegelaar. Plaats: Oisterwijk. Leeftijd: onbepaald. Prijs: tot 10 j. f 15,—, daarboven f 30,—.

C. 6—13 Aug.: Familiekamp. Als B.

D. 13—20 Aug.: Vacantiekamp. Leiding: C. H. Schonk. Plaats: Blaricum. Leeftijd: van 18 jaar af. Prijs f 25,—. Wandelen, zwemmen, spel, dans, muziek!

E. 16—23 en 23—30 Juli: scholierenkampen. Leiding: commissie uit Stud. Ver. Hum. Grondslag en Hum. Verbond. Plaats: Rijssen. Prijs f 25,—. Leeftijd: van 15 jaar af.

F. 13—20 Aug.: Jongerenkamp. Leiding: H. J. Timmermans en A. Mijster. Plaats: Rijssen. Prijs f 25,—. Leeftijd: van 17 jaar af.

Aanmelding:

Van A t/m D: Centraalbureau Hum. Verbond, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht; E: W. Geerts, Nwe Laan 56, Delft; F: A. Mijster, Van Tuyll v. Serooskerkenplein 3 I, A'dam-Z.

AANMELDINGSFORMULIER.

Ondergetekende meldt onderstaande personen:

naam .....; geslacht m/v; leeftijd .....

naam .....; geslacht m/v; leeftijd .....

naam .....; geslacht m/v; leeftijd .....

naam .....; geslacht m/v; leeftijd .....

adres .....; plaats .....

voor het kamp te ..... van 1949

tot ..... 1949.

Te betalen bedrag f .....

Betaling zal geschieden per giro/per postwissel ineens/in termijnen van f ..... handtekening:

Een rekensom:

Als 100 mannen
3 jaar lang
f 100. geven dan...

De taken waarvoor het Humanistisch Verbond staat, zijn zo in aantal en omvang toegenomen, dat de uiterste krachten moeten worden ingespannen om ze te kunnen vervullen. Het spreekt vanzelf, dat er veel geld nodig is. Het Verbond groeit, de inkomsten nemen toe. Maar voorlopig vraagt het werk meer dan er normaal aan gelden binnenkomt. Dit zal iedereen duidelijk zijn, die beseft, dat het Humanistisch Verbond ten behoeve van de geestelijke verzorging en vereniging der buitenkerkelijken is gaan werken op een gebied, dat schrikbarend braak was blijven liggen, waar dikwijls het allereerste werk nog moet worden gedaan. En tevens, dat het nu niet de tijd is om een en ander uit te stellen en daarmee mogelijkheden voorbij te laten gaan, die wellicht in zeer lange tijd niet zullen terugkeren.

Finantieel is daarom de toestand moeilijk! Niet, wanneer men in het Humanistisch Verbond niet méér ziet, dan een gezelschap buitenkerkelijken, dat van tijd tot tijd voor kleine groepjes Zondagmorgenbijeenkomsten belegt. Maar daarom gaat het niet. Het Humanistisch Verbond is bezig te organisatie te worden, waarin de rechten en de plichten van de buitenkerkelijken in Nederland vorm krijgen. En dat wil in het moderne, gecompliceerde geestelijke en sociale leven zeggen, dat het verantwoordelijkheid gaa tdragen ten aanzien van velerlei groepen van buitenkerkelijken en hun geestelijk leven.

Op voorstel van het Hoofdbestuur en onder algemene instemming van de Jaarvergadering van 9—10 April j.l. is besloten, dat het Humanistisch Verbond zich zal wenden tot honderd personen in Nederland, met het verzoek gedurende drie jaren elk jaar f 100,— te schenken ten behoeve van het Verbondswerk. Deze gevers zal daarvoor een certificaat worden uitgereikt. Staan de de jaarvergadering kwamen er uit de gemeenschappen en van het Hoofdbestuur veertig toezeggingen op korte termijn binnen, waarlijk een mooi begin!

Het Hoofdbestuur verzoekt alle leden met de meeste klem ertoe mee te werken, dat deze duidelijke omlijnde, beperkte maar succes belovende actie slaagt. Want daar door zal het duidelijk zijn, dat het Verbondswerk op dezelfde voet kan worden voortgezet en uitgebreid. Alle inlichtingen over deze actie verstrekt het Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht.

Het wonderlijke vissenhuis

Ik heb er vaak over gepeinsd hoe het komt, dat de visjes uit het vaartje om de hoek niet dood gaan, als het water 's winters ijs is. Nu wéét ik, hoe dat komt, want ik heb één van die visjes zelf gesproken!

Gisteren zat een meneer, met een oud groen hoedje op, een witte gummi-cape om en een bom-van-een-pijp in zijn mond, te hengelen vlak bij dat grappige ophaalbrugje. En, o wonder, hij ving een blinkend wit visje, dat hij zo maar in een emmer met vaartjes-water gooide. Ik ging daar naast zitten en vroeg het visje — de meneer hoorde niets, die tuurde weer ingespannen naar zijn dobberende dobber — hoe het toch kwam dat het niet gestorven was, toen het vaartje ijs-hard was gevoren. En het visje vertelde dit vreemde verhaal:

„Toen onze familie — wij zijn blikjes, meneer — pas in het vaartje woonde hebben we 's winters heel wat narigheid beleefd. Koud dat het was onder het ijs! Dertig broertjes en zeven en twintig zusjes van mij zijn in één week dood gegaan. „Zo gaat het niet langer”, zei m'n vader tegen m'n moeder, „we moeten, als het vriest, een warme woning hebben”. Weet U die fabriek, verderop? Die spuit massa's warm water. Dat bracht mijn vader op een reuzen idee. Met een vaartje zwom hij door het vaartje naar ons toe en riep: „We gaan een winterwoning bouwen!”

„'s Zomers hebben we geen vast huis nodig, weet U. Dan is alle vaartjeswater lekker warm, net zo warm als het water uit de fabriek. Dan spelen we tussen de wuivende waterbloemen krijgertje en diefje-met-verlossen. En mijn zusjes zwemmen touwtje met slierten wier. Maar 's winters...!”

In een rijtje

„Toen m'n vader zo luid had geroepen van die winterwoning zwommen we in een rijtje achter hem aan naar de fabriek en onder vaders leiding gingen we aan de slag, of liever: aan de graaf. We groeven lange gangen in de modder, vlak bij de warmwaterbuis. Toen onze woning klaar was — voor alle vissenkinderen een apart kamertje! — legden we een ondervaarts dijkje aan vóór de buis, waardoor alle warme water in de kamers stroomde. Nu heeft mijn familie een huis met centrale verwarming! Jammer, dat ik daar nooit weer zal komen...!”

Ik kreeg zo'n meelij met het arme visje, dat ik de meneer met de groene hoed, de witte gummi-cape en de bom-van-een-pijp een dubbeltje gaf, toen mocht ik het emmertje leeggooien in de vaart. Nu is het visje weer in zijn vissenhuis-met-centrale-verwarming!

J. VÉES.

De wolkenmeisjes

O, mams, wat een mooie wolken
Met goud er langs, net jouw haar!
Wat zeg je, doet de zon dat?
Hoe krijgt-ie het voor elkaar!

Ze hebben alle ogen
Lachend als die van jou.
Stil, stil: hóór, ze zingen . . . .
Och, wat zwijgen ze gauw.

Hé, 't lijkt of ze dansen!
Zie hun rokjes wijduit staan.
Wat zijn de wolkjes vrolijk!
Zeg, waar komen ze vandaan?

Is het stoom uit de fabrieken
En kluwt dat bij elkaar?
Hoe kunnen daar meisjes wonen
Met gouden haar?

„Dat doet de toverkoning,
„Die zwaait met zijn zilvren staf
„Over de grote zeeën,
„Dan hupplen daar wolkjes af.

„Die zweven hoog naar de hemel
„En geven elkaar een hand.
„Ze dansen met waaiende haren
„Van land tot land.

„Verstuikt er één zijn voetje
„— Dat doet verschrikkelijk zeer! —
„Dan schreien alle wolkjes
„En druppelt regen neer.”

VICTOR ANSTRA.

Deze foto moeten vooral de stadskinderen goed bekijken: de appel-, pere-, pruime- en kersebomen bloeien! In alle streken langs onze grote rivieren staan zij als feestelijke bouquetten, zij laten hun witte en roze bebloemde takken boven de sloten hangen. De fruitboeren lopen door hun boomgaards, zien de overdadige bloei en wrijven in hun handen: dat zal een rijke oogst geven!

Vele kinderen uit de grote steden kennen deze lenteprijs niet. Soms zien zij in een armetierig tuintje een boompje bloeien, doch, hoe mooi ook, het is maar één enkele boom. Maar langs de Waal, de Maas, de Rijn, de Lek en de beide IJssels is het nu één groot bloeifeest. Als het mogelijk is móét je eens gaan kijken!

WAT LEZEN WE OVER HET HUMANISME?

Eenvoudige brochures?

Dan komt in aanmerking *Wij humanisten*, een achttal radio-lezingen. f 0,60.

Voor wie iets weten wil over de humanistische gedachtenwereld: *Toelichting op beginsel en doel van het Humanistisch Verbond*. f 0,15. Per 10 stuks f 1,—. En: *Humanistische Waarden*, 10 radio-lezingen. f 0,75.

Woord van de Week:

Gedrukte radio-lezingen, gehouden op Zondagochtenden voor de V.A.R.A.-microfoon, in wekelijkse afleveringen f 1,— per kwartaal.

Het humanisme bij de Grieken, eenvoudig behandeld:

Uit de schat van Hellas, een drietal radio-lezingen door Dr D. Loenen. f 0,30. En: *In de spiegel der oudheid*, dezelfde. f 0,25.

Humanistische levenswijsheden:

A-B-C voor mens en samenleving, door H. G. Cannegieter. 84 blz. f 1,25.

Of wilt U meer principiële beschouwingen in kort bestek?

Leest U dan: *Autonoom Humanisme*, door Dr J. P. van Praag, 0,30. En: *Beeld van de humanist*, rede van Gerard Walschap, f 0,50.

Tenslotte enkele bredere studies:

Athene, Hellas van Hellas, door Dr D. Loenen. Uitg. Noord-Holl. Uitg. Mij. Geb. f 3,75.

Modern Humanisme, een Renaissance? door Dr J. P. van Praag. Uitg. Contact. Geb. f 7,50, voor leden f 5,90.

Liefde, huwelijk, sexualiteit, door Dr V. W. D. Schenk. Uitg. G. van Oorschot. 142 blz. Geb. f 3,90.

Ernest Renan, door Prof. Dr Joh. Tielrooy, Querido f 5,90.

Geloof en Ongeloof, door M. G. Warffemius. Uitg. Delftse Uitg. Mij. 72 blz. Geb. f 4,25.

Denkers en Strijders, door M. G. Warffemius. Geb. f 2,50.

Man en Vrouw, door Dr. A. C. Oerlemans. Uitg. G. W. Breughel. Geb. f 3,90.

Diversen:

Rapport Bijbelkennis en Godsdienstonderwijs op de openbare school. f 0,10. *Statuten en huishoudelijk reglement* f 0,20.

TER KENNISMAKING.

Koopt een brochure-pakket of geeft het aan een vriend of kennis!

A-B-C voor mens en samenleving.

Wij humanisten.

Beeld van de Humanist.

f 1,75

Normale verkoopprijs f 2,35

Autonoom Humanisme.

Beginsel en Doel.

Humanistische Waarden.

f 0,90

Normale verkoopprijs f 1,20

Bestellingen aan Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Bestellingen boven f 2,50 franco. Beneden dit bedrag f 0,05 à f 0,10 extra voor portokosten over te maken.

Wereldfederatie van humanisten mogelijk?

In ons Amerikaans zusterorgaan „*The Humanist*” schrijft L. J. Blackham over het komende internationale vrijdenkerscongres te Rome (September 1949). En hij werpt de vraag op, of de Wereldfederatie van Vrijdenkers geschikt is voor de internationale samenwerking der humanisten. De sociale wijzigingen in de Europese landen deden het aantal leden der

aangesloten organisaties verminderen. Bovendien zijn zij verdeeld in Marxistische en anti-marxistische groeperingen. Volgens Blackham zal moeten blijken of er voldoende humanisten zijn, die een internationale samenwerking wensen en voor wie de vraag van het marxisme niet primair is. Is het mogelijk een onafhankelijke wereldfederatie van humanisten te maken? Naar zijn mening zal het komende congres in Rome het antwoord geven op de vraag of de humanisten de vrijdenkersfederatie kunnen steunen. Zo niet, dan dient te worden nagegaan of de verschillende humanistische organisaties vruchtbaar internationaal kunnen samenwerken.

HOOFDBESTUUR VAN HET HUMANISTISCH VERBOND.

Dagelijks Bestuur: Dr J. P. van Praag, voorzitter; Dr G. Stuiveling, ondervoorzitter; Drs I. Vijlbrief, secretaris; J. Rogge, penningmeester, Dr D. Loenen, lid.

Leden: Dr J. C. Brandt Corstius; Mevr. C. J. Blikslager—v. d. Sigtenhorst; Prof. Mr H. R. Hoetink; Mevr. H. A. Polak—Schwarz; Prof. Dr H. J. Pos; Ir P. Schut; Mr A. Stempels; Prof. Dr J. B. Tielrooy; Mr J. In 't Veld; Dr Libbe van der Wal; M. G. Warffemius; Mr H. B. J. Waslander.

Boekenrevue

„Handboek voor de zedeleer”

Toen het Humanistisch Verbond het bijbelrapport publiceerde, waarin uitdrukkelijk werd geformuleerd dat niet alleen bijbelse verhalen, doch ook zinrijke verhalen uit andere, niet-christelijke culturen bij het lager- — en voeg ik er aan toe — het middelbaar-onderwijs, tot hun recht zouden moeten komen, werd van verschillende zijden om dergelijke verhalen gevraagd. Nu is in België reeds in 1924 een bijzonder vak „zedeleer” ingevoerd en ten behoeve van het onderwijs in dit vak zijn de volgende boeken samengesteld: *Handboek voor de Zedeleer*. Wil en daad deel 1 voor lagere klassen M.O. Twee wegen deel 2 voor middel klassen M.O. Woorden en Waarden deel 3 voor de hogere klassen M.O. Schrijvers: dr. J. Bergmans en dr. A. van Cauwelaert, uitgave „de Sikkel”, Antwerpen.

Geheel afgezien van de vraag of een dergelijk leervak op onze scholen gewenst is — ik meen van niet — kunnen deze verhalenbundels met succes op onze scholen worden gebruikt, wanneer men korte stukjes wil hebben om voor te lezen, of als uitgangspunt voor een discussie. Hier leg ik meteen de vinger op een der bezwaren die ik tegen de bundels heb: De gekozen fragmenten zijn wat erg kort wanneer het gaat om het voorlezen. Een tweede bezwaar is m.i. dat er nagenoeg geen verhalen uit Oosterse landen in voorkomen, dat de verzameling een typisch Europese geest ademt, enkele fragmenten van Multatuli daargelaten. Dat neemt niet weg dat in deze bundels tal van goede beschouwingen en uitspraken op humanistische grondslag zijn opgenomen, die ieder onderwijzer en leraar zal kunnen gebruiken bij zijn vak. Aan het einde van ieder deel is een lijst opgenomen van de boeken waaraan de gebruikte uitgaven ontleend zijn.

P. SCHUT.

De motor draait . . .

Zondagavond 10 April..... Het is enkele uren geleden dat dr. J. P. v. Praag ons derde congres sloot. We zullen op de principiële discussies daar gevoerd hier niet ingaan, maar willen even stil staan bij de grote belangstelling die voor het congres bestond. Bijna honderd afgevaardigden en dan nog een honderdtal belangstellenden. Dit bewijst dat ons Verbond een belangrijke plaats inneemt in het leven van de leden!

Jongeren in het Verbond

Zo langzamerhand gaat onze jongerenorganisatie iets betekenen. We hebben reeds verscheidene goed werkende groepen in het land, terwijl de centrale bijeenkomsten op versteviging wijzen. Hier volgt een verslag van de geslaagde conferentie, door de Humanistische Jongeren Gemeenschap te Amersfoort belegd op 19—20 Maart.

Dit tweede landelijke week-end mag in alle opzichten geslaagd heten.

Zaterdagmiddag waren pl.m. 80 jongeren uit alle delen van het land op „De Grasheuvel” te Amersfoort bijeen.

Na een korte openingsrede van de voorzitter van de landelijke commissie werd een gezamenlijke broodmaaltijd gebruikt. Daarna werd onder leiding van A. b. W e g g e l a a r e n H e n k d e V r i e s vrolijk gezongen en volksdansen gedaan.

Om acht uur verzamelden de deelnemers zich in het mooie dagverblijf om te genieten van de prachtige kamermuziek, gegeven door het kwartet uit de Amersfoortse Orkestvereniging. Vervolgens hield de heer Z u i d e r b r o e k, de stadsarchitect van Amersfoort, een boeiende en geestige causerie met lichtbeelden over de schilderskunst van de laatste 150 jaar.

Na de pauze musiceerde weer het kwartet en tot slot besprak de heer Zuiderbroek de tentoongestelde schilderijen van de Amersfoortse school.

Op de Zondagmorgen hield dr. G a r m t S t u i v e l i n g een boeiend betoog over het onderwerp „Om een humanistische levensstijl”. Hoewel Stuiveling erg aan tijd gebonden was, kon hij zich moeilijk losmaken van de interessante discussie, die op zijn lezing volgde.

's Middags hield de heer R o o y m a n s een korte inleiding over Oud-Amersfoort, waarna onder zijn deskundige leiding een wandeling door de stad werd gemaakt. Jammer, dat er geen tijd meer was om van de prachtige omgeving van Amersfoort te genieten.

In zijn sluitingsrede wees de voorzitter nog op het a.s. Zomerkamp te Rijssen en velen zegden reeds toe aan dit kamp te willen deelnemen.

NIEUWE GEMEENSCHAPPEN

Deze keer heten wij vier nieuwe Gemeenschappen hartelijk welkom in ons midden: Tiel, Meppel, Almelo en Schiedam/Vlaardingen.

Tiel

We ontvingen het volgend bericht!

Zondag 6 Maart werd deze Gemeenschap opgericht na korte voorbereiding.

De heer Schonk uit Deventer verrichtte daarbij de „doopplechtigheid”. Men hoopt zo spoedig mogelijk het ledental uit te breiden en binnen niet al te lange tijd iets ter verwezenlijken van wat het Verbond in Tiel kan zijn: een geestelijk centrum voor alle buitenkerkelijken in de Betuwe.

Meppel

Hier zijn we met een kleine kern van ongeveer 15 leden gestart. Toch was het mogelijk een actief bestuur te kiezen. We twijfelen er niet aan, dat, nu men er begint te werken, spoedig meer leden zullen toetreden.

Almelo

Een uitstekend geslaagde districtsbijeenkomst! Het aantal bezoekers bedroeg 80. Hiervan waren er zes reeds lid van het Verbond, van de overige 74 meldden zich deze eerste morgen reeds 46 als lid aan. De gemeenschap start dus met 50 leden en de vooruitzichten zijn goed. De oprichtingsvergadering stond onder leiding van J. W e v e r s uit Hengelo (O.),

Het is vanzelfsprekend dat deze belangstelling het sterkst tot uiting komt in de voor ons Verbond beslissende ogenblikken. Groot worden zal ons Verbond echter pas dan als dezelfde belangstelling en toewijding ook tot uiting komt in het dagelijkse werk in de gemeenschappen. Gelukkig is een dergelijke toewijding groeiend! Daarvan is in deze rubriek meermalen getuigd.

de inleiding werd gehouden door H. L i p s. Alle hulde aan 't voorbereidingscomité, dat de zaken zo goed heeft aangepakt.

Schiedam/Vlaardingen

Ook hier een goede oprichtingsvergadering met pl.m. 40 bezoekers. Vijftien waren reeds lid, de anderen werden het deze avond, op drie na. Ook deze gemeenschap begint dus met een behoorlijk aantal leden en een actief bestuur. Langs de Nieuwe Waterweg is nu het Verbond goed gevestigd en in de naaste toekomst zullen we bloeiende gemeenschappen in Schiedam en Vlaardingen hebben.

Deze maand zullen vermoedelijk gemeenschappen worden gevormd in Soest (25 April) en Nijmegen (28 April), terwijl ook aan Zierikzee en Winterswijk wordt gewerkt. Maar hier staat de datum nog niet vast. Wie helpt ons nog, liefst omgaand, aan adressen in deze vier gemeenten, die voor bezoek in aanmerking komen?

Op het congres in 1948 bedroeg het aantal gemeenschappen 31, op het congres in 1949, 45.

Doe wat

Deze keer volgen onder dit motto twee berichten: een Utrechts vrouwelijk lid, dat daar regelmatig buitenkerkelijke patiënten in een ziekenhuis bezoekt. Zij schrijft.

Sinds eind Januari 1949 ben ik werkzaam als ziekenbezoekster van het Humanistisch Verbond in 't Stads- en Academisch Ziekenhuis alhier.

Na de gebruikelijke hogere regionen doorgeworsteld te hebben — men was in alle opzichten zeer welwillend en voorkomend — bezocht ik dan mijn eerste zieken. De gegevens (wie buitenkerkelijk is, leeftijd enz.) krijg ik op verzoek van de administratie, die mij dan per keer pl.m. 20 patienten opgeeft.

Over 't algemeen zijn dit eenvoudige mensen die meestal nog nooit van het Verbond hebben gehoord. De leeftijden variëren van ± 18 tot ± 60 jaar, zowel mannen als vrouwen. Na de eerste kennismaking probeer ik ze meestal diezelfde week nog eens te bezoeken maar dat is vaak tevergeefs. In 't ziekenhuis is 't een komen en gaan, slechts een enkele patient blijft wat langer.

't Liefst bezoek ik die mensen die daar zelf om vragen, hetgeen tot nu toe slechts tweemaal voorkwam, omdat een ziekenbezoekster voor buitenkerkelijken aan bijna geen mens bekend is. Graag wilde ik dat u hierop in ons maandblad de aandacht vestigde, daar in dit ziekenhuis zeer veel patiënten uit alle streken van 't land komen en juist zij veel minder bezoek plegen te ontvangen. Daardoor is een regelde bezoeker(ster) bij hen zeer welkom, dikwijls bewijs ik ze een kleine dienst door de een of andere boodschap voor ze te doen.

Toen men mij van verscheidene kanten vroeg hoeveel malen per week ik deze bezoeken aflegde, vond men 't nogal frequent (2 keer per week) maar ik ben van mening dat dit zeker niet voldoende is.

Opvallend is dat ieder het een zeer voor de hand liggende zaak vindt dat ook buitenkerkelijken bezoeken krijgen van gelijkgezinden, juist zoals dat al zo lang gebeurt voor de protestanten en katholieken.

Soms geef ik op verzoek wat lectuur over het Verbond, de een 'n maandblad, een ander 'n brochure. Ik strooi er niet te veel mee in het rond, omdat ik dan te veel op een colportrice ga lijken.

Voor zover ik 't kan bekostigen neem ik wel eens een kleine attentie mee, maar dat is weinig. Daarom zou het prettig zijn als we ook voor 't Verbond de toelage van f 500.— per jaar krijgen die 't ziekenhuis verstrekt aan de overige geestelijke verzorgers.

Voor zover ik het kan bekijken is mijn oordeel

dat dit werk zoals men 't uitdrukt: in een behoefte voorziet. Buiten 't feit dat de patiënten mij steeds hartelijk bedanken voor de bezoeken kan ik deze bewering niet met bewijzen staven, omdat ik gewoonlijk alle contact met de patiënten verlies zodra zij het ziekenhuis verlaten.

Wij vermelden er nog bij:

Mensen in Utrecht die in contact willen treden met deze ziekenbezoekster van ons Verbond kunnen zich wenden tot 't Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht. Ook voor aanvragen voor bezoeken.

Het andere bericht komt uit Arnhem. Hier is het:

Op initiatief van mej. V a n R o n k e l, een van de bewoonsters van het Tehuis voor Blinden te Wolfheze, is een discussiegroepje ontstaan, waaraan zeven personen deelnemen. Als stof voor de discussie dient: Mens en Wereld, het Woord van de Week en de schriftelijke cursus. Ons lid, mej. H o m m e s uit Oosterbeek, leest eenmaal per maand hieruit voor. De eerste keer, het was midden October, zijn we er samen naar toe geweest. De ervaringen hierbij opgedaan waren heel prettig. We troffen hier een grote belangstelling voor alle mogelijke problemen en een warm idealisme, zelfs nog bij iemand op 81-jarige leeftijd. Drie van hen gaven zich op als lid van het Verbond. Twee van hen bezochten de Zondagmorgenbijeenkomst met dr. Van Praag als inleider. Prettig dit enthousiasme te ontmoeten. Voor de lauwen onder ons en ook voor de jeugdige pessimisten c.q. realisten, een aansporing om tot activiteit te komen.

UIT DE GEMEENSCHAPPEN

Amsterdam, Gemeenschap West.

De filmochtend, die in samenwerking met „Humanitas” gehouden werd in het West-End Theater, aan de Jan Evertsenstraat, is uitstekend geslaagd. Zonder overdrijving kan worden gezegd, dat de ochtend een succes is geweest. Van de 374 plaatsen waren er 330 bezet en dus durft West in de toekomst het aan, om meer dergelijke ochtenden, waarvan een grote propaganda uitgaat, op touw te zetten.

De film „Zondige Jeugd” was prachtig en de directie van het theater verrastte ons met een mooi voor-filmpje over de „Zevende expeditie naar Groenland”. De gebroeders d e J o n g o p e n d e n de ochtend met muziek en de heer P. C. F a b e r hield een gloedvolle propaganda-rede. Er werd een groot aantal loten voor „Humanitas” aan de man en de vrouw gebracht en een collecte, die ons Verbond na afloop hield, bracht f 53.20 op ten bate van de Franse kinderen.

Gouda

Zondag 27 Maart organiseerde de gemeenschap Gouda de Districtsdag voor het gewest Zuid-Holland. 's Morgens sprak A. L. C o n s t a n d s e over „Oost Europa en het Vaticaan”. Hierop volgde een gezellige koffiemaaltijd.

's Middags zijn we met de „vreemdelingen” langs vele bezienswaardigheden van Gouda gewandeld en we hebben het Gemeentemuseum bezocht. Erg jammer is, dat de Goudse glazen in de St. Jan 's Zondags niet voor publiek te zien zijn.

Toen we weer terug waren in „Tergouw” hield de heer R e y n e een inleiding over Gerard Walschap, waarna Mevr. R e y n e ons liet genieten van een gedeelte uit diens roman: „Het kind”.

Buitenkerkelijk Bureau Pleegkinderen

1e verantwoording:	f 685.30
2e verantwoording:	
L. W. te U.	2.50
H. L. te D.	25.—
M. P.-d. B. te R.	2.50
Prof. Mr. J. W. te G.	2.50
B. K. B. P. te Leiden	40.—
B. B. P. te Gouda	70.—
B. B. P. Deventer	50.—
B. B. P. Gorredijk	25.—
Dr. W. H. te U.	10.—
B. K. B. P. Leeuwarden	65.—
B. K. B. P. Delft	50.—
B. K. B. P. Heerenveen	50.—
B. K. B. P. den Helder	33.50
B. K. B. P. Arnhem	40.—
B. K. B. P. Eindhoven	50.—
Ir. P. S. te A.	10.—
M. E. te A.	2.50

Totaal f 1213.80

Maatschappelijk werk en levensbeschouwing

In de kring van „Humanitas”, de stichting voor maatschappelijk werk op Humanistische grondslag, is sinds enige tijd een discussie aan de gang over de vraag: „Waarheen met Humanitas?” De vraag doet zich daar nl. voor of dit stuk maatschappelijk werk op socialistische, dan wel op humanistische basis moet staan. In het Febr.nr. van Humanitas schrijft daarover de alg. secr. P. C. Faber, ingaande op een betoog van de heer van der Lende jr.:

Uitvoerig hebben we betoogd, dat maatschappelijk werk gebaseerd is op levens- en wereldbeschouwing; Van der Lende wil nu het werk op socialistische en humanistische basis plaatsen. Ik behoef onze vriend Van der Lende niet te vertellen, dat de Partij van de Arbeid samengesteld is uit personen, bij wie de levens- en wereldbeschouwing, in wijsgerige en godsdienstige zin, geheel verschillend kan zijn. Hij weet, dat de Partij van de Arbeid kent rooms-katholieke, gereformeerde, orthodoxe, vrijzinnig protestantse en humanistisch georiënteerde leden. „De socialistische basis” bestaat wel, maar niet in levensbeschouwelijk opzicht. Het is dus voor mij onbegrijpelijk, dat hij het maatschappelijk werk wil funderen op socialistische basis. Verwezenlijking van de denkbeelden van Van der Lende acht ik dus noch gewenst, noch mogelijk.

Laakbare Onwetendheid

De verklaring van het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond naar aanleiding van de berichten over mogelijke misdragingen van Nederlandse soldaten in Indonesië, geeft De Maasbode aanleiding te suggereren, dat deze verklaring eenzijdig is en generaliseert; maar de redactie van deze krant stelt de lezers niet in staat kennis te nemen van de tekst der verklaring. De Maasbode suggereert verder, zonder het ronduit te zeggen, dat het „Humanistisch protest” de verruwing van enkele Ned. militairen het liefst over de gehele troepenmacht zag uitgestrekt! En om te bewijzen dat de Hoofdbestuurverklaring eenzijdig is, deelt De Maasbode mede na voor het eerst vernomen te hebben van „ernstige veront-rusting” uit de kring van het Verbond. Dit is een laakbare onwetendheid; de verklaringen omtrent de gebeurtenissen in TsjechoSlowakije en de eerste politionele actie hadden de redactie van De Maasbode bekend kunnen en moeten zijn. Dan had ditmaal lichtvaardig geschrijf voorkomen kunnen worden.

AURORA (Opgericht 1887)

IS UW LEVENSVZERKERING MIJ.

Enig aandeelhoudster: de „Wezenkas”
Vereniging op de grondslag van het beginsel
„Opvoeding zonder Geloofsdogma”

Inlichtingen:
HEERENGRACHT 62
AMSTERDAM
Telefoon: 47006

KOST EN INWONING aangeboden aan dame of heer m.l. bij alleenw. dame (wed. 49 j.) in haar modern, op gezellig punt gelegen flat, A'dam fin. reg. op basis van gelijkheid.

Brieven nr. 40.

KENNISMAKING

Onderwijzeres, midden 40, hum. levensbesch., gezond, opgewekt karakter, verlangend naar gezellig huiselijk leven, zoekt kennismaking met besch. heer met goede positie. Geheimhouding absoluut verzekerd.

Br. Ietter P. C.B.H.V., Weerdsingel O.Z. 80 Utrecht.

Gevraagd:

Kamers of als woonruimte geschikt te maken zolder, voor 2 jonge mensen Met mogelijkheid mijn beroep (gr. tekenaar) te kunnen vervullen. A'dam of omgeving.

Brieven letter C - of telefoon 61317, A'dam.

MENS EN WERELD

is het orgaan van het Humanistisch Verbond. Redactieraad: Dr J. C. Brandt Corstius, Maurits Dekker, Mr A. Stempels, Adres Redactie: A. van Ostadelaan 147, Utrecht — Adres Administratie: Weerdsingel O.Z. 80, telefoon 10163, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond te Utrecht — Advertentie-tarieven op aanvraag. Kleine advertenties voor particulieren f 1,— per regel: kolombreedte 58 mm. — Abonnementscondities: Leden: gratis, niet-leden: f 2,50 per jaar. — Prijs losse nummers f 0,20. — Condities Lidmaatschap Humanistisch Verbond worden verstrekt door: Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht.

De OMNIBUS rijdt!

Ja, de OMNIBUS VOOR DE JEUGD rijdt

en wordt overal met vreugde en enthousiasme begroet.

De pers is vol lof.

Zo schrijft het Nieuw Utrechts Dagblad:

„Kinderlectuur, die niet alleen psychologisch, maar ook literair volkomen verantwoord kan worden genoemd. Wil men de jeugd zin voor schone letteren bijbrengen, dan kan men niet beter doen dan haar deze Omnibus ter lezing te geven. De geestdrift en vreugde waarmee de bijdragen geschreven zijn, verspreiden haar glans over het gehele boek”.

„Het Parool”:

„Wat ziet het er ontzettend leuk uit in dat groen-rode jasje, wat is het goed verzorgd, wat een uitstekende illustraties . . . . . een voortreffelijk jeugboek”.

„Handelsblad”:

„Hulde voor het initiatief!”.

In één boek een hele bibliotheek!

532 pagina's tekst, 207 illustraties in zwart en titelplaat in kleur.

DE PRIJS IS SLECHTS f 8.90

VRAAGT UW BOEKHANDELAAR OM
DIT PRACHTIGE GEZINSBOEK.

N.V. Amsterdamsche Boek- en
Courantmaatschappij, Amsterdam